

P. SZABÓ BÉLA

Az erdélyi szászok büntetőjogának kapcsolata a juszteniánuszi és a birodalmi német büntetőszabályokkal*

Az erdélyi szászok 16. századi jogösszefoglaló és jogteremtő törekvései a korabeli magyar jogi tudományosság “csúcsteljesítményei” közé sorolhatók. A Hármaskönyv és a Négyeskönyv évszázadának végén az akkoriban félmillió lélekszámot felmutató, a század negyvenes éveiben lutheránus hitre tért szászok “tudatos jogkeresése” olyan jogkönyvben érte el végkifejletét, melyben a kor európai jogtudományának legfontosabb alapgondolatai, rendszerezési törekvései jelennek meg ötvözve az itáliai eredetű egyetemi jogtudomány és – természetesen jóval kisebb mértékben – a jogi humanizmus hagyományait és vívmányait.

Az 1583-ban kihirdetett szász *Statutumok* keletkezés-története és a szöveg kidolgozása során felhasznált források azonosítása a hazai jogtörténet egyik – csak általánosságokkal leírt és talán soha fel nem tárható – talányát jelenti.¹ A jogkönyv magánjogi részei – nem tekintve a szász szokásokat szükségszerűen tükröző szabályokat – köztudottan és kimutatottan erős római jogi hatást mutatnak,² értve itt római jog alatt a *Corpus Iuris Civilis* – a nyomtatásnak köszönhetően a 16. század közepére már a Kárpát-medencében is viszonylag könnyen hozzáférhető – könyveit és az azokat feldolgozó – elsősorban a peregrináló

---

* Készült az OTKA T 043164 számú program támogatásával.

¹ Mindmáig a legteljesebb összefoglalását adja SCHULER VON LIBLOY, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte I.*, Hermannstadt, 1867, 129-133; Néhány egyedi szempontot fűz ehhez P. SZABÓ Béla, *Johannes Honterus (1498-1549)* = Magyar jogtudósok I, szerk. HAMZA Gábor, Budapest, 1999, 13-40; Uő., *A jogtudós Hunterus – az európai “ius commune” közvetítője* = Honterus-Emlékkönyv: Emlékezés és kiállítás Johannes Honterus halálának 450. évfordulója alkalmából az Országos Széchényi Könyvtárban, szerk. W. SALGÓ Ágnes, STEMLER Ágnes, Budapest, 2001, 28-56.

² Újabb Schuler von Libloy eredményeit felhasználva a római jogi hatás hangsúlyozásával SZABÓ Béla, *Die Rezeption des römischen Rechts bei den Siebenbürger Sachsen*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, Tom. IX. 1994, 173-194.

diákok által behozott – “tudományos” munkákat. Az alábbiakban a *Statutumok* büntetőjogi rendelkezéseit vetjük össze a fenti értelemben vett római jog, a *Corpus Iuris Civilis* egyes elveivel – igazolva, hogy a jusztiniánuszi gyűjtemény a büntetőjog fejlődésének is “sikerterjesztő forrása” volt³ – és a 16. század első felében több német-római császári rendelkezésben (mindenekelőtt a *Constitutio Criminalis Carolina*ban) testet öltő, a közép-európai közösségek büntető igazságszolgáltatását “forradalmasító” birodalmi büntetőszabályokkal.

Ez lépés lehet azon az úton, amely lehetővé teszi, hogy rekonstruáljuk a száz *Statutumok* megalkotóinak forrásait, jogi tudását és munkamódszereit és ezáltal a hazai jogi kultúrtörténet egy korszakának lehetőségeit, beágyazottságát a korabeli európai törekvésekbe. Jelen keretek között, ezen szűkített célkitűzés miatt sem törekedhetünk minuciózus teljességre⁴ a jusztiniánuszi és a korai újkori forrásokkal való összevetés során.

I. Jogforrás-történeti bevezető

Az Erdélybe II. Géza uralkodása alatt betelepülő németeknek a rendszeres írásbafoglalás küszöbén álló, részletekben is többé-kevésbé kidolgozott jog-

³ Molnár Imre egyik tanulmányában ezt kétségbe vonni látszik, és ezzel a büntetőjogot mintegy kirekeszti az “intézményesen átdolgozott” *ius commune Europaeum* fogalmi köréből. Vö. MOLNÁR Imre, *A császári Róma büntetési rendszere* = Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára, Szeged, 2000, 365.

⁴ Vonatkozik ez természetesen a római büntetőjog és a *Carolina*, valamint a német korai újkori büntetőjog rendkívül széles irodalmára is. Annak ellenére ehhez kell tartanunk magunkat, hogy az utóbbi években dícséretes módon megnőtt a római büntetőjoggal foglalkozó magyar szerzőktől származó tanulmányok száma, melyek közül – témánk továbbgondolása szempontjából – kiemelendők a következő munkák: BAJÁNHÁZY István, *A szabadságvesztés büntetése Rómában*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, XXI/1(2003), 21-41; BENEDEK Ferenc, *Tettség és részesség a római büntetőjog forrásaiban* = A bonis bona discere: Festgabe für János Zlinszky zum 70. Geburtstag, hrsg. Béla SZABÓ, Orsolya PÉTER, Miskolc, 1998, 209-230; Uő., *Önbatalom, jogos védelem és végszükség a római jog forrásaiban* = Tanulmányok dr. Földvári József professzor 75. születésnapjának tiszteletére, szerk. TÓTH Mihály, HERKE Csongor, Pécs, 2001, 2-15; Uő., *A felbujtó és a bűnsegéd a római büntetőjog forrásaiban* = Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára, szerk. JAKAB Éva, Szeged, 2004, 45-61; MOLNÁR Imre, *Tanúvallomások (kínvallatás) értékelése a bűnösség megállapításánál az ókori római büntetőjogban* = Emlékkönyv dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára, szerk. TÓTH Károly, Szeged, 1998, 243-250; Uő., *A császári..., i.m.*, 365-383; Uő., *A házasságtörés, mint a római család alapját, tekintélyét sértő bűncselekmény* = Benedek Emlékkönyv, Pécs, 2001, 187-206; SÁRY Pál, *A büntetés célja és a főbb büntetéskiszabási tényezők az ókori Rómában*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, XVI(1999), 187-211; Uő., *A büntetetés akadályok római jogi gyökerei*, Jogtudományi Közlöny (1999/12), 529-540; Uő., *A lex Cornelia de sicariis et veneficiis*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, XIX(2001), 301-325; ZLINSZKY János, *Római büntetőjog*, Budapest, 1991.

rendszere lehetett. A jövevények magukkal hozták régi lakhelyük jogait és szokásait. Ezek az erdélyi életbe átültetve szokásjoggá váltak. A királyi privilégiumok – bár nem vettek át teljes jogkönyveket – egyes szabályokat elfogadtak és régi lakóhelyi vagy azokhoz hasonló jogukat biztosították az igen kedvelt megtelepedetteknek. Ezek a “magukkal hozott jogok” hosszú ideig elégségesek is voltak az erdélyi szász paraszttársadalom életének szabályozására.⁵

A társadalmi változások, a szászok paraszttársadalmára egyre inkább ráépülő polgárosult, városi rétegek és a 15. század második felében egyre erőteljesebbé váló kereskedő-hivatali arisztokrácia megjelenése, az ő érdekeik érvényesülése az alkalmazott jog bizonyos fokú változását is magukkal hozták. A szász közösségben a kereskedő-iparos réteg lett a hangadó, s ez a szokásjog fejlődésén is lemérhető.⁶

A szülőföldjükről hozott és a privilégiumok jóvoltából a 15. század közepéig egyeduralkodó szokásjog nem volt alkalmas sem a megnőtt áruforgalom lebonyolítására – s bár tudjuk, hogy a céhek erős kötöttséget jelentettek a szabad kereskedelem szempontjából –, sem az iparos tevékenység megnövekedett jogi igényeinek ellátására. A forgalom igénye volt az addig fennállott bizonyos mértékű jogbizonytalanság megszüntetése is. A jogbizonytalanságot a székek autonómiája és kezdettől eltérő szokásjoga, a bírák és bíróságok eltérő gyakorlata mellett az írott jog hiánya idézte elő. Bár beszélünk a *consuetudo terrae Cibiniensis*-ről, amely befolyást gyakorolt az egész Királyföld jogéletére, de ez is bizonytalan lehetett. Az igényeket felismerve, a jogbizonytalanság ellen a 15. század második felében gyakorlati jogászok léptek fel.⁷

Törekvéseik közül a legnevezetesebb és a további kodifikálásra is jelentős hatású mű az ún. *Altenberger-codex* volt. Célja valószínűleg német városi és országos jogok recepciója lehetett a királyföldi szokásjog, valamint a nemesek és a szászok viszonyait rendező *lex consuetudinaria regum* mellé, mely utóbbit Mátyás király jelölt meg követendőként a szászok számára.⁸

A nagyszzebeni főtörvényszéken ténylegesen használhatták a nemcsak magánjogi, hanem büntetőjogi szabályokat is inkorporáló *codexet*.⁹ Ezt bizonyítja,

⁵ Vö. CSIZMADIA Andor, *A magyar városi jog*, Kolozsvár, 1941, 13.

⁶ BARTA Gábor, *Az erdélyi fejedelemség születése*, Budapest, 1979, 132.

⁷ LINDNER Gusztáv, *A Svábtükör az erdélyi szászoknál*, Erdélyi Múzeum, 1884, 175.

⁸ A *codex* teljes szövegének kiadása: *Az Altenberger-féle Codex Nagyszzebeni kéziratának kinyomatása*, Kiadja: LINDNER Gusztáv, Kolozsvár, 1885. Újabban: *Der Schwabenspiegel bei den Siebenbürger Sachsen*, Aalen, 1973.

⁹ Az *Altenberger-codex* három részből állt. Ezek különböző német birodalmi városok és területek jogát összegzik. Az első rész az ún. Sváb tükör Landrechtje (más néven nürnbergi jog), mely 562 címben kevésbé rendszerezett német örök-, gyám-, per-, büntető-, közjogi szabályokat, valamint a hűbériségre, a kötelemre, állatkárookra vonatkozó elveket tartalmazott. A második rész a Magdeburgi Weichbild, mely 159 címben összefoglalt köz-, közigazgatási-, örök-,

hogyan a szebeni tanácsnokok erre esküdtek fel. A főtvényszék tehát elfogadta ezeket a jogokat a szász szokásjog segédforrásaként, és hosszú ideig érvényben is hagyta. A jogkönyv egyes helyei változatlanul vagy többé-kevésbé módosítva átmentek a szász szokásjog későbbi kodifikációs munkálataiba és magába a kodifikált jogkönyvbe is.¹⁰ Az *Altenberger-codex*et tehát egy idegen jog átvétele első kísérleteként kell elfogadnunk, mellyel a helyi szokásjog hézagait kívánták betölteni a recipiálók.

A kísérlet nem volt teljesen sikertelen, bár mint az alig félévszázad múlva elhatározott tudatos római jogi recepciós törekvés ténye mutatja, a csaknem tiszta német szokásjog nem nyert igazán befogadást a Királyföldön (vagy nem elégítette ki az igényeket). Ugyanakkor a büntetőjog terén az *Altenberger-codex* a német szokásjogi megoldásokat talán tartósabban közvetítette a szászok felé, mint azt a magánviszonyok esetében feltételezhetjük.

A keleti országrészben alkalmazott jogforrások különbözősége, illetve a szász jogforrások nem írott volta a szászok számára azért is nyomasztó volt, mert olyan ügyekben, melyben legfőbb bírójuk, a Nagyszebenben székelő szász gróf (a közgyűléssel együtt) nem tudott dönteni vagy nem dönthetett, a magyar király volt a legfelső fellebbezési fórum.¹¹ A királyi tábla bírása ilyen esetekben igencsak nehéz feladat előtt állt: a nem írott szász szokásjog alapján való döntés nem jöhetett szóba, hiszen a túlnyomórészt magyar és magyarországi bírák, illetve segítők nem ismerhették azt.

Mind a szász közösségeken belüli jogforráshiány, mind a központi hatalom ebből eredő tanácsstalansága és a jogbizonytalanság megszüntetése szempontjából kézenfekvő volt kisegítő megoldásként, „közös nevezőként” a római jog segítségül hívása. A szokásjog írásba foglalása és a római jog szerepének megnövekedése egyébként is európai jelenség volt a 15-16. században. Különösen a Német Birodalom egyes területein végbemenő fejlődés volt példaértékű a németajkú szászok számára.

Ebben a korban ugyanis a Birodalom nagyvárosaiban is megfigyelhető volt a helyi (tartományi és városi) szokásjogok írásba foglalása, illetve felülvizsgálata (reformációja) iránti igény. Ezen törekvések célja a jogegységesítés, a városjogok korszerűsítése, valamint a *ius commune*val való összhangba hozatala volt. A folyamat eredményeként – a kor jellegzetes jogforrásaként – egy sor *statutum*, „*reformatio*” született birodalomszerte.¹² A büntető igazságszolgáltatás területén

---

házaság- és büntetőjogi elveket ismertet. A harmadik rész 143 címében iglói (Iglau-Jihlava) bányá-, per- és büntetőjogi szabályokat vett át. Vö. BALÁS Gábor, *Erdély jókora jogtörténete 1540-ig*, Budapest, 1977, 65.

¹⁰ LINDNER, *i.m.*, 180-182.

¹¹ BÓNIS György, DEGRÉ Alajos, VARGA Endre, *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, Zalaegerszeg, 1996², 32.

¹² RUSZOLY József, *Európa jogtörténete*, Budapest, 1996, 101-102.

is hasonló folyamatokat figyelhetünk meg a 15-16. század fordulóján. Az I. Miksa császár uralkodása előtt és alatt létrejött ún. *Halsgerichtsordnungen*ok többkevesebb sikerrel szintén a büntetőeljárás szakszerűbbé, tudományosabbá tételét célozták meg.¹³

Mivel a büntető- és magánjogot összefoglaló reformációk megszövegezői között jórészt tudós jogokban jártas személyek vitték a prímet, a római és kánonjogi szabályok jelentős szerepet kaptak “szokásjogként” az új jogforrásokkal élő tartományok és városok jogéletében. A szászok római jog felé fordulása tehát a magánjog területén és az itáliai jogtudomány által befolyásolt német-birodalmi fejlődés figyelembe vétele a büntetőjog terén tulajdonképpen nemcsak a szász közösség gazdasági és igazságszolgáltatási szükségleteiből, hanem a “korszellemből” is adódott.

A szászoknál a jogegységesítés és korszerűsítés igénye a 16. század első felében nagy reformátoruk, Johannes HONTERUS jogi munkáiban jelentkezik, mely munkák egy európai mintájú joganyag-reformáció meghatározó hatású előmunkálatának tekinthetők.

HONTERUS első, tankönyvjellegű munkájában, a csaknem száz nyomtatott oldalt kitevő *Sententiae ex libris Pandectarum iuris civilis decerptae* című idézetgyűjteményében már megjelent a jusztiniánuszi “*libri terribiles*” 28 fragmentuma, melyek szellemükben a későbbi “szász kodifikáció” büntetőjogi részének első római jogi gerincét alkotják, annak ellenére, hogy szó szerint csak mintegy negyedik került átvételre a végleges *statutum*-szövegbe.

HONTERUS 1544-ben közre adott második jogi munkája, a *Compendium (Compendium iuris civilis in usum Civitatum et Sedium Saxoniarum)* a római jog addigi legteljesebb összefoglalásának tekinthető, amely Magyarországon nyomtatott formában megjelent, s ajánlása szerint “*a szász városok és székek, a Német Birodalom erdélyi gyarmatai bölcs és körültekintő polgármestereinek, bíráinak, esküdteinek és szenátorainak*” készült. A *Compendium* maga jóval terjedelmesebb munka, mint a *Sententiae*, és jóval nagyobb szakmai tudást is igényelt összeállítása. HONTERUS ebben a munkájában is a forrásokból vett idézetekből építkezett, de túllépett a fragmentumok pusztá felsorolásán: a könyv egységes szöveget kínál olvasóinak. Csak a jusztiniánuszi kodifikációból, az *Institutiones*ből, a *Digesta*ból és a *Codex*ből merített. Túlnyomórészt a *Digesta* szolgált forrásául. A kutatás mai

---

¹³ Az 1466-ban született *Ellwanger Halsgerichtsordnung* és az 1485-re datált *Nürnbergi Halsgerichtsordnung* elsősorban a végítélet meghozásának folyamatát rögzítették és kevesebb “tudós-jogi hatást” mutatnak. A miksai büntetőszabályok (1499 – *Tiroler Malefizordnung*, 1506 – *Radolfzeller Halsgerichtsordnung*) már törekedtek biztos támpontokat adni a bírói büntetékiszabáshoz. Vö. Gerd KLEINHEYER, *Tradition und Reform in der Constitutio Criminalis Carolina = Strafrecht, Strafprozess und Rezeption: Grundlagen, Entwicklung und Wirkung der Constitutio Criminalis Carolina*, Hg. Peter LANDAU, Friedrich-Christian SCHROEDER, Frankfurt am Main, 1984, 14-15.

állása szerint nem tudjuk, hogy HONTERUS milyen mintákat követett a *Compendium* összeállításánál. Ennek híján nem állapíthatjuk meg, mennyire önálló munkát végzett, és mennyire vett át a korabeli irodalomból.

A munka negyedik könyvének első tizenegy fejezete különböző kereseteket ismertet. Az utolsó nyolc fejezetben röviden a büntetőeljárás szabályai, majd egyes bűncselekmények (lopás és rablás, kényszerítés, a károkozás, az emberölés és házasságtörés, a hamisítás), s végül a büntetések “tana” kerül tárgyalásra.

Mivel a *Compendium* kizárólag római jogot tartalmazott, elsősorban az oktatásban érhetett el jelentős hatást, de mint törvénykönyv nem kerülhetett igazán alkalmazásra, mivel semmit sem tartalmazott az ősi, hagyományos szász szokásjogból, így a büntetőjogból sem. Egyes szász székek bírái azonban jelentős segítséget láttak a munkában. Szélesebb körű alkalmazását az is megghiúsította, hogy a Szász Egyetem által megbízásba adott német fordítása nem készült el.

Az Egyetem továbbra sem mondott le jogéletének rendezéséről. A szélsőséges kísérletek után egy bizonyos szintézist próbáltak megvalósítani a jogszabályok összeállításával megbízott hivatalnokok. Az újabb jogkönyv készítésére az 1560-as évek legvégén Thomas BOMELIUS nagyszebeni tanácsnok, a szász közgyűlés jegyzője vállalkozott. 1560-ban német és latin nyelven elkészített műve 30 cikkből állt, ismertette a szászok jogszokásait és a római jog alkalmazandó elveit. Címe: *Statuta iurium municipalium civitatis Cibiniensium reliquarumque civitatum et universorum Saxonum Transilvan*. Nem nyert kinyomatást, de tételit gyakorlatban alkalmazták, így a municipiális statutumok első fogalmazványának tekinthető.¹⁴

BOMELIUS munkáját az 1570-es években FRONIUS Mátyás brassói szenátor dolgozta át az Egyetem képviselőinek megbízásából. Művét ő is latin és német nyelven készítette el *Statuta iurium municipalium Saxonum in Transsilvania - Der Sachssen inn Siebenbürgen: Statuta: oder eygen Landtrecht* címmel, melyet a fejedelem jogforrási rangra emelt 1583-ban.

A két nyelven kinyomtatott *Statutumok* 1583 után a szászok legfőbb jogforrásává váltak. A fejedelmi megerősítés szerint szabályai a “szászok földjére és jogszolgáltatására vonatkoznak”. (“*Saxonum Nostrum terras iurisdictionemque tantum concernunt.*”) A *Statutumok* szabályait akkor kell elfogadni, “ha a közönséges jogba nem ütköznek” (“*in quantum iuribus publicis non derogant*”). Bár ezen elv – már a szabályozásból kitűnően is – sokszor nem érvényesült.¹⁵

¹⁴ SCHULER VON LIBLOY, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte I.*, Hermannstadt, 1867, 131; Bomelius munkája az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található meg.

¹⁵ Fenti szabályok fedik a Hármaskönyvnek a helyhatósági *statutumokkal* kapcsolatos elveit: “*És ilyen módon a szabad városok is, nemkülönben a saját czéhiükben és maguk között a kereskedők, kalmárok, szabók, szűcsök, vargák, tímárok, más mesteremberek is a fejedelem megegyezésének hozzájárulásával statú-*

A jogkönyv törekszik arra, hogy a százszok jogrendszerének egészét átfogja, de mégis kimondja, hogy a *Statutumok*ban nem szabályozott kérdések tekintetében a római jog (a császári jog) szabályait kell alkalmazni.¹⁶ Ha pedig törvényes szabályozás nincs,¹⁷ az erkölcs és a szokásjog szabályait kell követni.

A jogforrási rendelkezések legérdekesebbike a római jogot, mint közvetlen jogforrást megjelölő szakasz, mely egészen egyedülálló a magyarországi jogfejlődésben.

A *Statuta* jogforrási jellegéről szóló szabályokat – különösen a büntetőbíráskodás tekintetében – árnyalja azon kijelentés, mely szerint “*Jobb minden ügyben nagyobb súlyt helyezni az igazságosságra és méltányosságra, mint a szígorú jog szerint eljárni.*”¹⁸

A jogkönyv megalkotásával és elfogadtatásával az erdélyi szász nemzet tudatos jogkereső munkájának több, mint százéves szakasza zárult le, egy korát megelőző nagyszerű törvénytűben, amely – egyes hiányosságai ellenére is – hosszú időre alkalmasnak bizonyult a jogviszonyok szabályozására. Az *Eigen-Landrecht* hatályba lépésével a százszok írásban rögzített, közössé vált jogélete a vallási, konfessionális egység mellett a másik igen fontos összetartó erejévé vált a szász közösségnek.

A kutatások mai állása szerint általánosan elfogadott, hogy a *Statutumok* büntetőjoga túlnyomórészt az 1532-ben, V. Károly uralkodása alatt elfogadott *Constitutio Criminalis Carolinára* és így az annak előmunkálataként ismert *Halsgerichtsordnungokra* épül,¹⁹ mely utóbbiak közül kiemelkedik a Bamberger Halsgerichtsordnung (*Constitutio Criminalis Bambergensis* - 1507), melynek szellemi szülőatyja Johann Freiherr zu SCHWARZENBERG UND HOHENLANDSBERG, a bambergi püspök udvari bíróságának elnöke és udvarmestere volt.²⁰ A

tumokat hozhatnak, csakhogy ezek igazságosak és tisztességesek legyenek, mások jogaiban és szabadságában kárt ne tegyenek és sérelmet ne okozzanak.” (*Trip.* III. 2.7.) A Hármaskönyv magyar szövegét a *Corpus Iuris Hungarici* millenniumi kiadásának (1899) CD-szövege (Budapest, 1999) szerint adjuk vissza. Fordították Kolosvári Bálint és Óvári Kelemen.

¹⁶ S.S. 1.1.7. (“*Quicquid autem his legibus specialiter non est expressum, id veterum legum constitutionumque regulis, imperatorio iure comprehensis, omnes relictum intellegant.*”) Az *Statuta* latin szövegét az alábbi kiadás alapján idézzük: SCHULER VON LIBLOY, *Das Statutar-Gesetzbuch der Siebenbürger Deutschen (Sachsen) im lateinischen und deutschen Texte mit comparativen Parallelnoten*, Hermannstadt, 1856, 135-229.

¹⁷ S.S. 1.1.5. (“*In quibus autem causis scriptis legibus non utimur, id sequi oportet, quod moribus et consuetudine introductum est.*”)

¹⁸ S.S. 1.10.1. (“*Placuit in omnibus rebus potioem haberi justitiae aequitatisque, quam stricti juris rationem.*”) [A *Statutumok*ból vett magyar nyelvű idézetek a szerző fordításai.]

¹⁹ Felix SUTSCHEK, *Das deutsch-römische Recht der Siebenbürger Sachsen (Eigen-Landrecht)*, Stuttgart, 2000, 136.

²⁰ Életére összefoglalóan lásd: Klaus-Peter SCHROEDER, *Johann Freiherr von Schwarzenberg (1463-1528) – “Liebhaber des Rechts” und Reformers der Strafrechtspflege* = UÖ., Vom Sachsenspiegel zum

Bambergensis (“*Mater Carolina*”) – szerencsés egyensúlyt találva a német büntető hagyományok és az itáliai egyetemeken kidolgozott modern büntetőjogi tanok között – tulajdonképpen megindította a római-itáliai jog gyakorlati recepcióját a büntetőjog területén. Mivel sokban megfelelt a korabeli elképzeléseknek, több rendelkezése szó szerinti átvételre került a *Carolinába*. De a többi *Halsgerichtsordnung* is, mint az állami büntetőhatalom végleges megszilárdulását szolgáló munka²¹ egy közös német büntetőjog létrejöttét jelezte, és – előkészítve a *Carolina* kiadását – bizonyos jogegységet hozott létre a büntetőjog területén. A korabeli *Halsgerichtsordnungen* elsősorban a büntetőper lefolyásával, azon belül is a bizonyítás szabályaival, vagyis az inkvizíciós eljárással foglalkoztak, s kiemelt szerepet kapott a bizonyítás során a kínvallatás intézménye.

A *Carolina*²² is – mai szemmel nézve – inkább büntetőeljárásai rendelkezések gyűjteményének tekintendő, de az eljárási kérdések és az egyes ítéleti formuláék mellett tartalmazott természetesen más rendelkezéseket is: a büntető anyagi jog különös részébe sorolandó törvényi tényállások és a megvalósulásuk esetén kiszabható büntetések (104-180. §) mellett találhatóunk “általános részi” rendelkezéseket is. A *Carolina* elsőként finomított ki olyan szabályokat, melyeket ma a büntetőjog általános részébe sorolunk, többé-kevésbé elválasztva azokat az egyes bűncselekményi tényállásoktól. A felróhatóság és beszámíthatóság kérdései,²³ a kísérlet,²⁴ a részesség,²⁵ a büntethetőséget kizáró okok,²⁶ a jogos védelem tana²⁷ először ezekben kerültek – figyelembe véve az itáliai jogtudomány eredményeit – jogszabályi formában megfogalmazásra. Ugyanakkor a

Grundgesetz: Eine deutsche Rechtsgeschichte in Lebensbildern, München, 2001, 39-62; Erik WOLF, *Johann Freiberr von Schwarzenberg* = UÖ., Große Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte, Tübingen, 1963⁴, 102-137; Bernhard PAHLMANN, *Johann von Schwarzenberg* = Deutsche und europäische Juristen aus neun Jahrhunderten, Hrsg. Gerd KLEINHEYER, Jan SCHRÖDIER, Heidelberg, 1996, 364-367.

²¹ Worms (1498), Tirol (1499), Radolfzell (1506), Nürnberg (1526). Áttekintésüket adja többek között KLEINHEYER, *i.m.*, 14-16.

²² Szövegére lásd: *Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karl V. (Carolina)*, Hg. Friedrich-Christian SCHROEDER, Stuttgart, 2000. Alább – a rendkívül gazdag irodalomból – a következő összefoglalásokra támaszkodunk: Robert von HIPPEL, *Deutsches Strafrecht I: Allgemeine Grundlagen*, Berlin, 1925; Eberhard SCHMIDT, *Einführung in die Geschichte der Deutschen Strafrechtspflege*, Göttingen, 1947; Eberhard SCHMIDT, *Einführung in die Geschichte der Deutschen Strafrechtspflege*, Göttingen, 1947; Gerd KLEINHEYER, *i.m.*, 7-27; Winfried TRUSEN, *Strafprozess und Rezeption: Zu den Entwicklungen im Spätmittelalter und der Grundlagen der Carolina* = Strafrecht, Strafprozess und Rezeption: Grundlagen, Entwicklung und Wirkung der Constitutio Criminalis Carolina, Hg. Peter LANDAU, Friedrich-Christian SCHROEDER, Frankfurt am Main, 1984, 29-118.

²³ SCHMIDT, *i.m.*, 96-98.

²⁴ CCC. 178. SCHMIDT, *i.m.*, 99.

²⁵ CCC. 177. SCHMIDT, *i.m.*, 99-100.

²⁶ SCHMIDT, *i.m.*, 101-102.

²⁷ CCC. 140. SCHMIDT, *i.m.*, 100-101.

*Carolina*ban találkozunk először biztos kézzel megrajzolt törvényi tényállásokkal a korai újkori jogtörténetben. SCHWARZENBERG nyomán éles különbség tétetik például emberölés és gyilkosság között.²⁸ A *Carolina* anyagi- és alaki büntetőjogát tehát egyenrangúnak tekinthetjük.²⁹

A *Carolina* elsősorban a súlyos sérelmet okozó (ún. *peinliche*) bűncselekmények üldözésével foglalkozik, melyek – a kor felfogása szerint – hivatalból üldözendők, s melyek testi büntetéssel sújtandók. Ugyanakkor a kisebb súlyú cselekmények szankcionálását a sértett által indítandó, általában pénzbüntetéssel záródó magánjogi perre hagyja, s ezekkel csak elvétve foglalkozik.³⁰

SCHWARZENBERG közvetlen hatását mutatja midőn a *Carolina* kijelentette, hogy súlyos büntetéseket (*peinlicher Straff*) kiszabni csak akkor lehet – s ezzel egységes mércét teremt a korábbi önkényes bünteteskiszabással szemben –, amennyiben a császári jog (vagyis a római jog) is halálbüntetést helyez kilátásba. S általában a testi büntetéseket is csak annyiban tekintette megengedhetőnek, amennyiben a császári jog azt ismeri és elismeri.³¹ Ahol a császári jog tételes büntetéseket nem mutatott fel, ott a bírói mérlegelésre volt bízva a testi büntetések alkalmazása,³² csakúgy, mint azon rendkívüli esetekben, midőn a császári jog nem adott szabályt (ez utóbbi esetben rendkívüli büntetésről van szó).³³ Ezen esetek révén a *Carolina* teret engedett a vétkességi elv tudományos kidolgozásának, hiszen a bíró ezen esetekben a vétkesség mértékéhez igazíthatta a büntetést.³⁴

Az eljárás tekintetében a *Carolina* két fő eljárás mód között különböztet: a hivatalból induló büntetőeljárás (*“von der oberkeyt vnd ampts wegen”* – CCC. 6-10.) és a magánszemély által indított eljárás (*“so der klager Recht begehrt”* – CCC. 11. skk.) között. Először a hivatali, az ún. inkvizitórius eljárás kerül tárgyalásra, de ennek menete ismertetésénél a *Carolina* szövege a később tárgyalt akkuzatórius eljárás szabályaira utal. Ezt annál is inkább teheti, mivel – főleg a bizonyítási eljárás során – mindkét eljárásnál hivatalos szervek kezében volt a kezdeményezés. Ez a tárgyalási mód egy bizonyos kompromisszumot jelez a magánfél által kezdeményezett vádelvű eljárás és az ekkoriban előtérbe kerülő, a közérdeket előtérbe helyező (de a *Carolina* előtt rendkívül önkényesen alkal-

²⁸ SCHMIDT, *i.m.*, 95. (*“fürsetzlicher Morder – vnforsetzlicher todtschleger”* - CCC. 137.)

²⁹ HIPPEL, *i.m.*, 175.

³⁰ KLEINHEYER, *i.m.*, 9-10.

³¹ CCC. 104. (*“Aber sonderlich ist zu mercken, inn was sachen oder der selben gleichen vnser Keyserlich recht, keynerley peinlicher straff am leben, ehren, leib oder gliedern setzen, oder verbengen, daß Richter vnd vrtheyler darwider auch niemant zum todt oder sunst peinlich straffen”*). Vö. KLEINHEYER, *i.m.*, 25.

³² CCC. 104. (*“...die straff nach gelegenbeyt vnd ergernuß der übelthatt, auß lieb der gerechtigkeit, vnd umb gemeynes nutz willen zu ordnen vnd zu machen.”*)

³³ KLEINHEYER, *i.m.*, 13.

³⁴ KLEINHEYER, *i.m.*, 26.

mazott) és a büntető közhatalomnak való alávetést megvalósító inkvizíciós eljárás között. Ugyanakkor az akkuzatórius eljárás – bizonyos értelemben vett – előtérbe helyezése megfelel az itáliai tudományos fejtegetések tradícióinak is, hiszen a korabeli büntetőjogtudomány a vádelvű eljárást tekintette *processus ordinarius*nak, míg a hivatali inkvizíciós eljárást *processus extraordinarius*nak.³⁵

Az eljárásjog és a vizsgálati eljárás központi kérdése a *Carolinában* is a bizonyítás. Középpontban áll a SCHWARZENBERG által recipiált *indicium*-tan, mely szerint különböztetni kell fő- és segédgyanúokok, előfeltételek között. Míg a fő *indiciumok* közvetlenül befolyásolják a bűnösség kérdését, addig a tények másik csoportja csak következtetni enged a bűnösségre. Ennek fényében a *Carolina*³⁶ különböztetett az elítélés és a kínzás előfeltételei között. Az elítéléshez a fő *indiciumok* tekintetében vagy két tanú vallomása volt szükséges, vagy a beismerés. A beismerésnek rendkívül nagy szerepe volt a korabeli büntető ítélezésben, és ezt nagyon gyakran a „*peinlich Frag*”-on, vagyis a kínvallatáson keresztül érték el. A kínvallatás alá vonáshoz elegendőek voltak a segéd *indiciumok* is.³⁷

Már a bambergi *Halsgerichtsordnung* megkísérelte a kínvallatásnál kizárni az önkény és a tévedések lehetőségét, mikor előírta, hogy csak alapos gyanú esetén lehetséges *tortura* alkalmazása. SCHWARZENBERG a *Carolinára* nagy hatást gyakorló munkájában arról is rendelkezett, hogy a vádlott figyelmét fel kellett hívni a mentő körülményekre és kimentési lehetőségekre is.³⁸ A büntető hatalom letéteményesének önkényét is gyanúban korlátozták ezek a jogszabályok.

A német büntetőeljárás sajátosságaként a bizonyítási eljárás befejeztével következik a formaságokkal körülbástyázott nyilvános *Endliche Rechtstag*, ahol az ítéletet hirdetik ki.³⁹

Az általános és különös szabályok keveredése az eljárási szabályokkal kifejezetten arra utal, hogy a *Carolina* célja elsődlegesen az eljárás megújítása, egy tudományosan és gyakorlati szempontból áttekinthető büntetőjognak a bírák

³⁵ KLEINHEYER, *i.m.*, 10. és 17.

³⁶ S már korábban a wormszi reformáció és a *Bambergensis* is. Vö. SCHMIDT, *i.m.*, 103-104, 106-108.

³⁷ SCHROEDER, *i.m.*, 56-57; HIPPEL, *i.m.*, 210; SUTSCHEK, *i.m.*, 137.

³⁸ A *Carolina* kínvallatással kapcsolatos legfontosabb tézisei a következők: csak a vádlott bűnösségét alaposan alátámasztó egyéb bizonyítékok esetén alkalmazandó (27. §); a mentőkörülmények is figyelembe veendőek és csak akkor alkalmazandó a vallatás, ha a gyanúokok túlsúlyban vannak (28. §); fel kell hívni a terhelt figyelmét az ellenbizonyítás lehetőségére (47. §); a vallatásnak ne az legyen a célja, hogy beismerésre kényszerítsék a vádlottat, hanem hogy olyan tényekről faggassák, melyekről ártatlansága esetén nem tudhatna (53. §); a vallomásnak a terhelt szájába adása kifejezetten tilos (56. §); a terhelt nyilatkozatát a vallatás után kell feljegyezni (58. §); a terhelt állításait felül kell vizsgálnia a bíróságnak (54. §); lehetőséget kell adni a terheltnek, hogy néhány nap múltán újra vallomást tehesen (56. §. 2). Vö. HIPPEL, *i.m.*, 210; SUTSCHEK, *i.m.*, 138.

³⁹ „*Um des gemeinen Volkes und alter Gewohnheit willen*”. Idézi SCHROEDER, *i.m.*, 58.

rendelkezésre bocsátása volt, ugyanakkor alapjává vált a közös német anyagi büntetőjognak is, amely szakítva a korábbi, az önkénynek tág teret engedő magánvádron alapuló hagyományos bűnüldözéssel, a hivatalból induló írásbeli, titkos itáliai-kánoni inkvizíciós eljárást vezette be, biztos anyagi jogi alapokon. A *Carolina* ezzel az elkövetkező nemzedékek német büntetőjog-tudománya számára a kiinduló pontot jelentette, és egészen a 18. század végéig nagy hatással volt Európa-szerte, így Erdélyben is.

II. A szász *Statutumok* büntetőjoga és kapcsolódási pontjai

“Köztörvénykezésnek ugyanis azt nevezik, amit bárkivel szemben általában a közösség érdeke kényszerít ki. (...) Ezek tehát azok, melyeket köztörvényesnek mondunk: a *lex Julia* a felségsértésről és a házasságtörésről a *lex Cornelia* az orgyilkosságról és gyilkosságról, méregkeverésről, hamisításról stb.” (SS. 4.1.2.)

Így szól csaknem a legelején a *Statutumok* büntetőjoggal foglalkozó negyedik könyve. A negyedik könyvben (a három korábbihoz hasonlóan) léptenyomon tetten érhető a római jog akkor ismert forrásainak (Honteruson keresztüli) ismerete – találkozunk közvetlen hivatkozással, mint a fennebb látott szövegben is. Ugyanakkor ebben a részben a leginkább felismerhető, hogy a szász szokásjogon túl a kor birodalmi büntetőjoga, nevezetesen a *Constitutio Criminalis Carolina* és amellet a királyi Magyarország törvényei is hatással voltak a szabályok megfogalmazására.

Azt mondhatjuk, hogy a *Statutumok* ezen része tudományos színvonalában vetekszik a *Carolinával* annak ellenére, hogy természetesen jóval szűkebb terjedelemben tárgyalja a büntetőjogot: fogalmi precizitásában, a legfontosabb alapelvekben (többek között a tettes és részes közötti különbségtételben, a jogos védelem elismerésében) jól kimutatható a római jogra visszavezethető, de a korai újkor szükségleteit kifejező birodalmi szabályok szerencsés ötvözete.

A *Statutumok* természetesen – csakúgy, mint a *Carolina* – nem tekinthető mai értelemben vett zárt rendszerű büntetőtörvénykönyvnek, hiszen ebben is megjelennek az eljárási szabályok, főként az első fejezetben. A mai “általános rész”-hez sorolható szabályok szétszórtan jelennek meg: a részességi alakzatok (SS. 4.2.4. és 4.3.6.), a gondatlan és szándékos magatartás megkülönböztetése (SS. 4.3.2.), az önvédelem értékelése (SS. 4.3.5.), a bűncselekmények tagolása (SS. 4.1.1-2.), a visszalépés, a kísérlet figyelmebe vétele (SS. 4.1.11.) az egyes bűncselekményekkel foglalkozó fejezetekben bukkannak fel.

A jogkönyv világosan különböztet *crimenek* és *delictumok* között, annak ellenére, hogy szövegszerű fogalmi különbségtétellel nem találkozunk. Római eredetű normák mind a magán- (*furtum*, *rapina*, *iniuria*, *iniuria verbalis*), mind a

közbűncselekményekkel (*homicidium, falsa, adulterium*) kapcsolatban felbukkanak. A római *delictumok* jó részének kriminalizálása egyértelműen kiolvasható a *Statutumok* rendszeréből, hiszen a fenn említett tényállások tudatosan a negyedik könyvben kerülnek tárgyalásra, míg a *damnum iniuria datum*, a *fraus creditorum* és egyes *quasi-delictumok* a kötelmi részben kaptak helyet.

A *Carolínához* hasonlóan (104-105. §) a *Statutumok* is két nagy csoportra osztják a tényállásokat: *peinliche - capitalia*, vagyis melyek főbenjáróak, tehát halálbüntetéssel sújthatók, másrészt *nicht peinliche - non capitalia*, nem főbenjárók, ahol becsületbeli, testi büntetésekről, vagy száműzésről lehet szó.⁴⁰

II.1. “Általános rész” rendelkezések

A bűncselekményeknél nem az eredmény, hanem az elkövető szándéka kerül a középpontba,⁴¹ de az elkövető csak a tett megvalósítása esetén büntethető.⁴² A gyilkosságnál és a lopásnál is a szándék fontosságát emelik ki a *Statutumok*,

⁴⁰ SS. 4.1.1. (“*Publicorum iudiciorum, quaedam capitalia, quaedam non capitalia sunt. Nam quaedam flagitia sunt, quae corporis coercionem cum relegatione puniuntur.*”) - Inst. 4,18,2. (“*Publicorum iudiciorum quaedam capitalia sunt, quaedam non capitalia. Capitalia dicimus, quae ultimo supplicio adficiunt vel aquae et ignis interdictione vel deportatione vel metallo: cetera si qua infamiam irrogant cum damno pecuniario, haec publica quidem sunt, non tamen capitalia.*”) - D. 48,1,2. (“*Publicorum iudiciorum quaedam capitalia sunt, quaedam non capitalia. Capitalia sunt, ex quibus poena mors aut exilium est, hoc est aquae et ignis interdictio: per has enim poenas exciuntur caput de civitate. Nam cetera non exilia, sed relegationes proprie dicuntur: tunc enim civitas retinetur. Non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria aut in corpus aliqua coercitio poena est.*”) Vö. MOLNÁR, *A császárkori...*, i.m., 368; SUTSCHEK, i.m., 141, 149; Látható, hogy szemben a római joggal, a szász “kodifikátorok” a száműzetést nem tekintették főbenjáró büntetésnek. Bár egyes esetekben a *Digesta* is a főbenjáró szankciók közé sorolja a *relegatio* egyes eseteit: D. 48,19,28,1. (“*Ceterae poenae ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam, vel cum in opus quis publicum datur, vel cum iustium ictu subicitur.*”)

⁴¹ SS. 4.1.11. (“*In maleficiis voluntas spectatur non exitus.*”) - D. 48,8,14. (“*Divus Hadrianus in haec verba rescripsit: »in maleficiis voluntas spectatur, non exitus?«*”) Vö. SÁRY, *A büntetés...*, i.m., 209; SUTSCHEK, i.m., 142, 157.

⁴² SS. 4.1.11. (“*Nemo opere iudicetur fecisse, nisi et malignum consilium ei fuerit, nec consilium habuisse nocet, nisi et factum secutum sit.*”) - D. 16,53,2 (“*Item dubitatum, illa verba » ope consilio« quemadmodum accipienda sunt, sententiae coniungentium aut separantium. Sed verius est, quod et labeo ait, separatim accipienda, quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit: sic enim alii condici potest, alii non potest. Sane post veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi et consilium malignum habuerit, nec consilium habuisse nocet, nisi et factum secutum fuerit.*”) Benedek a forráshely eredeti rendszertani helyének megfelelően – szemben a *Statutumok* általánosító, kiterjesztő értelmű fogalmazásával (*ope* helyett *opere*) – a bűnszegédi magatartás szankcionálása feltételének tekinti befejezettséget. Vö. BENEDEK, *Tettség...*, 219; UŐ., *A felbujtó...*, i.m., 50-51. A *Statutumok* kiterjesztő értelmezésének helyessége melletti érv lehet, hogy a jogkönyv a lopás tárgyalása során külön kiemeli a részes felelősségre vonása előfeltételként az eltulajdonítás bekövetkeztét (SS. 4.2.4. fin.). Lásd alább.

jusztiniánuszi idézetekkel.⁴³ A verbál-injúriák esetében a szándék szintén elengedhetetlen.⁴⁴

A szászok vétkekkel kapcsolatos felfogása – éppen talán a római jogi források erősebb hatása miatt – meghaladta a *Carolinából* kiolvasható nézeteket. Míg a *Carolina* valahol félúton állt a tudósjogi vétkekkel szembeni nézetek és a németjogi eredmény-felelősség között,⁴⁵ addig a *Statutumokból* egyértelműen az olvasható ki, hogy csak a szándékos magatartás büntetendő.⁴⁶ A *Statutumok* szerint általában vizsgálni kell, hogyan akarta a tettes elérni a bűncselekmény eredményét, mert a büntetés csak a szándék és a tett együttes fennállása esetén alkalmazható.⁴⁷

A *Statutumok* felfogása szerint a szándékos és célzatos magatartás büntetendő (gazdagodási szándék, ölési szándék, pénz vagy egyéb anyagi előny szerzése okán), de természetesen bizonyos tényállásoknál a gondatlan magatartás is – aki halált okozott – szankciót vonhat maga után.⁴⁸ A *Carolina* szűk körben – kiemelten a gondatlan emberöléssel kapcsolatban⁴⁹ – szintén elismeri a gondatlan magatartás büntetendőségét.⁵⁰ Bizonyos esetekben a mulasztás is büntetendő: így a talált dolog bejelentés nélküli megtartása esetén.⁵¹

A kánonjog és a felső-itáliai *statutumok* hatása alatt a *Carolina* elmozdul a kísérlet büntetendőségének elismerése felé.⁵² A korabeli erdélyi gyakorlatban a kísérlet büntethetőségével kapcsolatban nem alakult ki egységes álláspont.⁵³ A

⁴³ S.S. 4.3.2. (“*Qui hominem occiderit, si non occidendi animo hoc admiserit, absolvi posse et qui hominem non occiderit, sed vulneraverit, ut occidat pro homicida damnandum divi Imperatores rescripserunt. Nam maleficia voluntas et propositum delinquentis distinguunt.*”) - D. 48,8,1,3. (“*Divus Hadrianus rescripsit eum, qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse, et qui hominem non occidit, sed vulneravit, ut occidat, pro homicida damnandum...*”) Vö. SUTSCHEK, *i.m.*, 178.

⁴⁴ S.S. 4.5.2. (“*Quicquid calore iracundiae vel fit vel dicitur, non ratum est priusquam perseverantia apparuerit iudicium animi fuisse.*”) - D. 50,17,48. (“*Quidquid in calore iracundiae vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit iudicium animi fuisse. Ideoque brevi reversa uxor nec divortisse videtur.*”)

⁴⁵ HIPPEL, *i.m.*, 205.

⁴⁶ Megfelelően a kor erdélyi normáinak és gyakorlatának. Vö. ANGYAL, DEGRÉ, *i.m.*, 80.

⁴⁷ S.S. 4.1.11. (“*Nemo opere iudicetur fecisse, nisi et malignum consilium ei fuerit, nec consilium habuisse nocet, nisi et factum secutum sit.*”) Kiterjesztően értelmezve. Lásd fennebb.

⁴⁸ S.S. 4.4.1. (“*Cum non semper, qui hominem occidit, ut homicida damnatur, sed aliquando cognita causa ad persolvendum homagium defuncti, is qui occidit, compellatur.*”)

⁴⁹ CCC. 146.

⁵⁰ CCC. 134: az orvosság adagolásánál elkövetett orvosi “műhiba” miatt bekövetkezett halál (“*aus vnfließ oder unkmunst, vnnd doch vnfürsetzlich mit seiner artzeney tödte!*”); CCC. 180: a fogoly szökésének gondatlan lehetővé tétele esetén (“*büitters vnfließ!*”).

⁵¹ S.S. 4.2.5. (“*Qui alienum, quid repertum lucri faciendi causa sustulerit furti obstringitur, sive sciverit cujus ea sit, sive ignoraverit, si iudicio non manifestat.*”) - D. 47,2,43,4. (“*Qui alienum, quid iacens lucri faciendi causa sustulit, furti obstringitur, sive scit cujus ea sit, sive ignoravit...*”)

⁵² CCC. 178. HIPPEL, *i.m.*, 206.

⁵³ ANGYAL, DEGRÉ, *i.m.*, 86.

szász *Statutumok*ból – a germán szokásjog és régebbi római jog hatása alatt⁵⁴ – csak kivételes esetben értékelik a kísérleti magatartást:⁵⁵ előfordult, hogy a vádlotton kívülálló okból be nem fejezett bűncselekményt önálló bűncselekménynek tekintették és büntették, de általában enyhébben, mint a befejezett cselekményt. Így a *Statutumok* szerint a magzattelhajtás kísérlete vagyonvesztéssel büntetendő.⁵⁶ A kísérlet büntetőjogi értékelése tekintetében a szász jogkönyv álláspontja nem tekinthető egyértelműnek.⁵⁷

II.1.a. A felelősségrevonás akadályai

A büntethetőséget kizáró okok között a jogos védelem tekintetében a *Statutumok* lényegében a *Tripartitum* tanítását veszik át.⁵⁸ Kölcsönös testi sértés esetében általában csak akkor marasztalták a vádlottat, ha bebizonyosodott, hogy ő kezdte a verekedést, de ha a másik fél kezdte, akkor fel is menthették.⁵⁹ Ekkor feltételezték, hogy a vádlottnak védekeznie kellett a támadás ellen, és a védekezés közben sebesítette meg a rá támadót. A jogos védelemmel kapcsolatos legalapvetőbb szabályok kerülnek elő a *Corpus Iuris*ből: ⁶⁰ a “*vim vi repellere*” elvet alaposan körüljárják a *Statutumok*.⁶¹ Szintén római forrásokat követve különbség tételik a jogos védelem és az utólagos bosszú között.⁶²

⁵⁴ HIPPEL, *i.m.*, 206.

⁵⁵ SUTSCHEK, *i.m.*, 147.

⁵⁶ *S.S.* 4.1.13. (“*Qui abortionis, aut amatorium poculum praebent, etsi dolo non faciant, tamen quia res est mali exempli, confiscata parte bonorum relegantur.*”)

⁵⁷ Ez szűrhető le SUTSCHEK, *i.m.*, 147. bizonytalan állásfoglalásából is. A római jogban szintén ellentmondásos a kísérlet megítélése. Bár tanulmányunkban elsősorban a *Corpus Iuris Civilis*ből leszűrhető ismeretekre koncentrálnunk, megjegyzendő, hogy maga Paulus is különbözően nyilatkozik meg a kérdésről. Egyrészt a kísérleti stádiumban maradás lehet enyhítő körülmény (PS 5,4,14: “...*perfecto flagitio capite punitur, imperfecto in insulam deportatur...*”), másrészt a kísérlet ugyanúgy büntetendő, mint a befejezett cselekmény (PS 5,23,3: “...*ideoque qui, cum vellet occidere, id casu aliquo perpetrare non potuit, ut homicida punitur...*”). Utóbbit emeli ki SÁRY, *A büntetés...*, *i.m.*, 209.

⁵⁸ *Tripart.* III. 21-24; VÖ. ANGYAL, DEGRÉ, *i.m.*, 85.

⁵⁹ *S.S.* 4.3.6. (“*Quod si non constat, quis primum percusserit, inquirendum est, quis alterum ad contentionem et percussionem provocaverit.*”)

⁶⁰ *S.S.* 4.3.5. (“*Si quis percussorem ad se venientem, aut latronem insidiantem occiderit, securus erit. Nam adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.*”) – D. 9,2,4,pr. (“*Itaque si servum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: nam adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.*”); *S.S.* 4.3.5. (“*Vim vi repellere omnes leges, omniaque iura permittunt, si hoc tuendi sui duntaxat, non etiam ulciscendi causa cum moderamine inculpatae defensionis factum sit.*”) – D. 9,2,45,4. (“*Qui, cum aliter tueri se non possent, damni culpam dederint, innoxii sunt: vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt.*”) VÖ. SUTSCHEK, *i.m.*, 143-144, 179.

⁶¹ A jogos védelem római jogi jelentőségére vö. SÁRY, *A büntethetőségi...*, *i.m.*, 533-534.

⁶² *S.S.* 4.3.5. (“*Differunt enim inter se defensio et vindicta. Quia defensio fit in continenti, vindicta vero post moram sequitur.*”) – D. 43,16,3,9. (“*Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc*

A kényszer által elkövetett házasságtörés mentesítő jellegének kimondása szintén római eredetű.⁶³

Jogszabályi engedély alapján – a XII táblás törvényre emlékeztetve – felmentették az éjszakai tolvajt megölő házigazdát is.⁶⁴

A fiatalok és elmezavar (kóros elmeállapot) büntethetőséget kizáró jellege tekintetében nincsenek szabályok a *Statutumok*ban.⁶⁵ Ezzel szemben a *Carolina* lemond a kiskorúak és az elmezavarodottak büntetéséről, és szakértői vélemények bekérését teszi lehetővé,⁶⁶ illetve enyhébben bünteti a gyermekkorú, 14 év alatti tolvajokat (“*jungen Dieben*”).⁶⁷ A *Statutumok* ismernek azonban további büntethetőséget kizáró okot, így a magánindítvány hiányát (például ha a személysértés miatt nem indítanak keresetet,⁶⁸ vagy ha a férj házasságtörő feleségét nem vádolja be⁶⁹).

A büntethetőséget megszüntető okok közül az elkövető halálára találunk példát: “*Ha egy büntény vádlottja meghal, büntetése is megsemmisül.*”⁷⁰

confestim, non ex intervallo, dummodo sciamus non solum resistere permissum, ne deiciatur, sed et si delectus quis fuerit, eundem deicere non ex intervallo, sed ex continenti.”) Vö. SÁRY, *A büntethetőségi...*, i.m., 534.

⁶³ *SS.* 4.7.6. (“*Ceterum, quae vim patitur, non est in ea causa, ut adulterii vel stupri damnetur.*”) - D. 48,5,14,7. (“*...ceterum quae vim patitur, non est in ea causa, ut adulterii vel stupri damnetur.*”) Vö. SÁRY, *A büntethetőségi...*, i.m., 531.

⁶⁴ *SS.* 4.2.11. (“*Furem nocturnum, si quis occiderit ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.*”) - XII. tab. VIII. 12. (“*Si nox furtum faxsit, si im occasit, iure caesus esto.*”)

⁶⁵ SUTSCHEK, i.m., 144. Az elkövető életkorának figyelembevételéről – többek között – a jusztiniánuszi forrásokban vö. SÁRY, *A büntetés...*, i.m., 202. A gyermekkor és a kóros elmeállapot, mint büntethetőséget kizáró okok római jogi nyomaira vö. SÁRY, *A büntethetőségi...*, i.m., 529-530.

⁶⁶ CCC. 179. (“*Item vurt von jemandt, der jugent oder anderer gebrechlichkeyt halben, wissentlich seiner synn nit hett, eyn übelthatt begangen, das soll mit allen vinstenden, an die orten vnnnd enden, wie zu ende diser vnser ordnung angezeygt gelangen, vnnnd nach raadt der selben vnd anderer verstendigen darinn gehandelt oder gestrafft werden.*”) Vö. HIPPEL, i.m., 204.

⁶⁷ CCC. 164. (“*Item so der dieb oder diebin jrs alter vnder viertzeihen jaren weren, die sollen vmb diebstall, on sonder vrsach, auch nit vom leben zum todt, gericht, sonder der obgemelten leibstraff gemess, mit sampt ewiger vrpbede gestrafft werden.*”) Vö. HIPPEL, i.m., 192.

⁶⁸ *SS.* 4.5.3. (“*Actio injuriarum dissimulatione aboletur: Nam postea ex poenitentia remissam injuriam recolare non licet.*”) D. 47,10,11,1. (“*Iniuriarum actio ex bono et aequo est et dissimulatione aboletur. Si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est statim passus ad animum suum non revocaverit, postea ex poenitentia remissam iniuriam non poterit recolare...*”) A magánindítvány hiányának római jelentőségére vö. SÁRY, *A büntethetőségi...*, i.m., 534.

⁶⁹ *SS.* 4.7.5. (“*Crimen adulterii maritum, retenta in matrimonio uxore, inferre non posse, nemini dubium est.*”) Vö. SUTSCHEK, i.m., 145.

⁷⁰ *SS.* 4.1.5. (“*Defuncto eo, qui reus erat criminis poena quoque extincta est...*”) - D. 48,1,6, (“*Defuncto eo, qui reus fuit criminis, et poena extincta in quacumque causa criminis extincti debet is cognoscere, cuius de pecuniaria re cognitio est.*”)

II.1.b. A többes elkövetés alakzatai

A tettestársakat, akik a bűncselekmény elkövetésében együtt vettek részt, általában ugyanazzal a büntetéssel sújtották,⁷¹ kivéve, ha bizonyos körülményekből a bűnösség tekintetében különbséget lehetett tenni az elkövetők között.⁷² Az egyik tettes elítélése – megfelelően a *Corpus Iuris* elveinek – természetesen nem mentesíti a tettestársakat.⁷³

A részesség tekintetében meg kell jegyeznünk, hogy természetesen az egyes alakzatok a korabeli erdélyi büntető gyakorlatban még nem – így a szászoknál sem – voltak elkülönítve egymástól, és általánosságban az az elv érvényesült, hogy a bűnsegéd is ugyanúgy büntetendő, mint a tettes.⁷⁴ A lopás tekintetében (de talán más cselekményeknél is) gyakorlat volt a szászoknál is, hogy azon bűnsegédekkel szemben, akik tudtak valamely bűncselekmény elkövetéséről, abban egyetértettek a tettessel, vagy tanáccsal segítettek, külön büntetőeljárást indítottak.⁷⁵ A *Statutumok* szövegének szoros kapcsolata a *Corpus Iuris Civilis* vonatkozó szöveghelyeivel mutatja, hogy a szász “kodifikátorok” ebben a tekintetben nem a *Carolina* e kérdéskörben inkább tartózkodó szövegéből indultak ki, hanem a jusztiniánuszi forrásokból kiolvasható hagyományok alapján – sok tekintetben a mai doktrinának megfelelően – tárgyalták a többes elkövetés alakzatait.

⁷¹ SS. 4.3.4. (“*Si alius tenuit, alius interemit, is qui tenuit, quasi mortis causam praebuit, et in factum actione tenebitur.*”), SS. 4.3.8. (“*Si quis in tumultu occisus fuerit auctorque necis ignoratur, tunc omnes, qui armis occisum adorti sunt poena homicidii damnatur.*”) Vö. SUTSCHEK, *i.m.*, 146.

⁷² SS. 4.3.8. (“*Quodsi vero constat cujus percussione mortuus est, ille solus ut homicidia, alii vero tamquam vulneratores puniuntur.*”) Ezen szöveghely római párhuzamát látjuk többek között Ulpianusnál. D. 9,2,11,2. (“*Sed si plures servum percusserint, utrum omnes quasi occiderint teneantur, videamus. Et si quidem apparet cuius ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur: quod si non apparet, omnes quasi occiderint teneri iulianus ait, et si cum uno agatur, ceteri non liberantur...*”) Vö. BENEDIK, *Tettség...*, *i.m.*, 216.

⁷³ SS. 4.3.6. fin. (“*Si cum uno ex pluribus, qui aliquem percusserint agatur, ceteri non liberantur: Nam quod alius luit, alium non liberat, cum id poena sit.*”) - D. 9,2,11,2 (“*... et si cum uno agatur, ceteri non liberantur: nam ex lege Aquilia quod alius praestitit, alium non relevat, cum sit poena.*”)

⁷⁴ ANGYAL, DEGRÍ, *i.m.*, 89. A pénzhamisítóknak segédkezőkre és a nekik helyiséget biztosítókra vö. SS. 4.6.5. (“*Cusores falsae monetae, quive operam ad id contulerunt, hospitiumve scienter locaverunt, flammaram exustionibus mancipantur.*”) A házasságtörésben segédkezőkre vö. SS. 4.7.6. (“*Qui conjugem alterius, honestam viduam, vel virginem vir rapuerit et in iudicio accusatus fuerit poena capitali punitur; sirnul et ii, qui operam huic flagitio accomodarunt.*”)

⁷⁵ SS. 4.2.4. (“*Non tantum, qui furtum fecit sed etiam is, cujus opera, consilio furtum factum fuerit, furti actione tenebitur.*”) Vö. ANGYAL, DEGRÍ, *i.m.*, 88. A lopással kapcsolatos egyes párhuzamos helyeket lásd alább.

Itt kell megjegyeznünk azonban, hogy a többes elkövetési alakzatokhoz közel helyezték el a bűnpártoló és az orgazda cselekményét, melyek ma önálló bűncselekménynek tekintendők.⁷⁶

II.1.c. A büntetések rendszere

A szászok közösségük felépítésének megfelelően, s jogkönyvükből kitűnően nem ismerték a rendi különbségtelt a büntetések alkalmazása tekintetében. A *Statutumok* büntetéstana minden szászra egyformán vonatkozott, s – a *Carolinához* hasonlóan – a megtorlás, az elrettentés és a bűnözők ártalmatlanná tételének alapelvein állt, ezért az arányosság elve nem igazán érhető tetten szabályaiban.⁷⁷ A büntetési célok közül a *Statutumok* különös szerepet szántak az elkövető megjavításának: “Ugyanis hasznos a megjavítás érdekében a bűnösök vétkeit megbélyegezni.”⁷⁸

Ugyanakkor mindkét jogforrás törekszik szigorúan a “törvényi” előírásokhoz kötni a büntetés módjának megválasztását. Az ún. tükröző büntetések⁷⁹ mellett pénzbüntetések (vérdíj,⁸⁰ nyelvváltás⁸¹) és nagy súllyal a halálbüntetés (akasztás, lefejezés, máglya és vízbefojtás) szerepel a büntetések katalógusá-

⁷⁶ SS. 4.2.7. (“Receptatores et occultatores non minus delinquant quam fures et agressores: ideoque par ipsos et reos poena expectat.”) - D. 47,16,1. (“Pessimum genus est receptatorum, sine quibus nemo latere diu potest: et praecipitur, ut perinde puniantur atque latrones. In pari causa habendi sunt, qui, cum adprehendere latrones possent, pecunia accepta vel subreptorum parte dimiserunt.”)

⁷⁷ SUTSCHIEK, i.m., 148.

⁷⁸ SS. 4.1.2. (“Expedit enim peccata nocentium esse nota, ut emendantur...”) - D. 48,19,20. (“Si poena alicui irrogatur, receptum est commenticio iure, ne ad heredes transeat. Cuius rei illa ratio videtur, quod poena constituitur in emendationem hominum: quae mortuo eo, in quem constitui videtur, desinit.”) Vö. MOLNÁR, *A császárkori...*, i.m., 366.

⁷⁹ Ebben az esetben a büntetésnek az elkövető testi épségét sújtva, a környezete számára – nem nélkülözve az elrettentés és megtorlás gondolatát – tükröznie kellett az elkövetett cselekményt. A szászoknál ilyen eset volt, midőn a rossz életű asszony tisztességes férfiembert hoz rossz hírbe, s ezért nyelve kitépésével és száműzetéssel bűnhődik. - SS. 4.7.12. (“Quodsi vero suspicionibus tantum eum aggraverit, juramento suo et conjugis ut supra liberabitur. Meretrici autem lingua praecidetur, et in perpetuum relegabitur exilium, eo quod illa viri famam non solum laeserit, sed et vitae ejus periculum creare conata sit.”)

⁸⁰ SS. 4.4.2. (“Vivum homagium viginti florenis aestimatur; si quis brachium vel manum alteri amputaverit, vel inutiles percutiendo reddiderit, viginti florenos laeso persolvat. Pro pollice amputato vel inutili reddito ex vulnere, decem floreni numerentur: reliquorum vero digitorum et dentis cujuslibet quinque floreni mulcta est. Oculus viginti florenis – auris decem – linguae emenda florenis viginti, costa florenis itidem viginti luatur. Cicatricum autem nulla sit aestimatio, quia liberum corpus nullam recipit aestimationem.”) A súlyosabb esetben tehát a vérdíj 20 forint, míg kisebb sérelmek estén a vérdíj csökkenthető.

⁸¹ SS. 4.5.2. (“Si itaque injurians famam alterius laeserit, testimoniisque se rem probaturum susceperit, neque sufficienter id praestiterit non deprecari solum debet injuriam, sed judicum sententia, causa cognita, in certam quoque linguae emendam condemnabitur, cujus mulctae duae partes judici, tertia vero parti laesae dependi et cedere debebit.”)

ban.⁸² A *Statutumok* bizonyos humánusságát jelzi, hogy a halálbüntetés súlyosított⁸³ – bizonyos értelemben a proporcionalitás gondolatát tükröző – formái ritkán jelennek meg a szankciók között:⁸⁴ az akasztás és a lefejezés mellett a tűzhalál⁸⁵ és a vízbefojtás⁸⁶ jelenik meg, mint nagyobb szenvedést okozó halálbüntetési formák.

A testcsonkítás⁸⁷ és megvesszőzés kivételesen szabható ki,⁸⁸ azonban a száműzés (*aquae et ignis interdictio*)⁸⁹ – megfelelően a többi erdélyi város gyakorlatainak⁹⁰ – több esetben is alkalmazható.⁹¹ Hasonlóan a korabeli erdélyi gyakorlathoz a *talio* a hamis vád esetén kerül alkalmazásra.⁹²

Viszont az *infamia*, a becsületvesztés tekintetében nem követték a szászok a környező gyakorlatot. Míg a magyarországi büntetőgyakorlat több bűncselekmény esetén alkalmazta az *infamiát*, mint szankciót, Erdélyben bár ismerték az *infamia* fogalmát, de szankció-megjelölésként inkább az *amissio honoris* jelent meg, és kifejezetten csak hivatali visszaélések esetén alkalmazták.⁹³ Ezzel szemben a szászok római jogi alapon – több esetben is⁹⁴ – alkalmazni rendelik az

⁸² A *Carolina* a halálbüntetés különböző fajtái mellett ismeri a testcsonkító büntetéseket is: hamis eskü esetén ujjak levágása (CCC. 107.), béketörésnél (Urfehdebruch) a kar, a kéz vagy az ujjak levágása (CCC. 108.), füllevágás kerítés esetén (CCC. 123.).

⁸³ A császárkori római jogban ismert formákra vö. MOLNÁR, *A császárkori...*, i.m., 370-371.

⁸⁴ Ezzel szemben a *Carolina* – határozottan az egyes bűncselekményekhez rendelve – a halálbüntetés végrehajtásának számos más módját is lehetővé teszi: felnégyelés, kerékbetörés, élve eltemetés, karóbahúzás. Vö. HIPPEL, i.m., 197.

⁸⁵ S.S. 4.2.10. = kegytárgyak lopása; S.S. 4.6.5. = pénzhamisítók és bűnsegédek.

⁸⁶ S.S. 4.7.1. = házasságtörő nő.

⁸⁷ S.S. 4.7.11. = rágalmozó nő. (lásd fennebb)

⁸⁸ S.S. 4.7.9. = többször paráznságon ért nő.

⁸⁹ S.S. 4.1.13. = a bájital-keverők; S.S. 4.6.2. = egyes hamisítók; S.S. 4.7.9. = többször paráznságon ért nő; S.S. 4.7.12. = férfit apasággal hamisan vádló nő.

⁹⁰ ANGYAL, DEGRÉ, i.m., 59.

⁹¹ S.S. 2.1.4. (“*Inter eas personas, quae parentum liberorumque locum inter se obtinent, contrahi nuptiae non possunt; et si tales personae inter se coierint, incestas nuptias contraxisse dicuntur, quarum poena sit exilium.*”) S.S. 4.4.2; S.S. 4.6.5.

⁹² ANGYAL, DEGRÉ, i.m., 58. - S.S. 4.1.8 (“*Nam qui non probat, quod objicit – secundum canones – talione punitur.*”) - D. 47,15,6. (“*Ab imperatore nostro et patre eius rescriptum est, ut in criminibus, quae extra ordinem obiciuntur, praevaricatores eadem poena adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in legem commississent, qua reus per praevaricationem absolutus est.*”) - C. 9,2,17,pr. (“*... cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii.*” [a. 423.] – A hivatkozott kánonok Mózes 5. könyve 19,18-19-re épülnek: “*És a bírák vizsgálják meg jól a dolgot, és ha hazug tanú lesz a tanú, a ki hazugságot szökölt az ő atyjafia ellen: Úgy cselekedjetelek azszal, a mint ő szándékozott cselekedni az ő atyjafiával. Így tisztítsd ki közüled a gonosz!*” (Károli Gáspár fordítása)

⁹³ DEGRÉ, *A Négyeskönyv...*, i.m., 70-75; ANGYAL, DEGRÉ, i.m., 70.

⁹⁴ S.S. 1.6.1. (“*Impuberes, qui annum decimum quartum non excesserunt, testimonium dicere vetantur. Item insani, furiosi, et mente capti, praeterea infames, qui manifestis criminibus notati sunt, utpote adulteri, perjurii, fures, infamis persona, quaeve publicis judiciis damnata est, testimonium perhibitura, de negotio ante*

infamiát.

A kor általános európai felfogásához hasonlóan a szabadságvesztés-büntetést⁹⁵ a szászok sem ismerték külön büntetési nemként.

Az *crimen laesae maiestatis* esetét kivéve (fő- és jószágvesztés) az elítélt örökösei megkapják az elítélt vagyont, és csak a bűncselekményből származó értékeket kell visszaszolgáltatniuk.⁹⁶ A szökevények és az öngyilkosok javait is nagyobb részt az örökösök, illetve a lemenők kapják, de a *Sachsenspiegel* és *Carolina* szerint a bíróságok is részelnék a vagyomból.⁹⁷

II.2. Büntetendő tényállások

A római jog szabályaihoz továbbra is a lopás szabályai állnak a legközelebb. Mind a fogalom,⁹⁸ mind az *actio furti* és a *condictio furtiva* közötti különbségtétel,⁹⁹

damnationem facto, ne sic quidem admittitur.) - S.S. 4.6.4. (“*Qui duobus in solidum eandem rem diversis contractibus vendidit falsum committit et infamia notatur. Qui in emendo et vendendo injusta libra vel mensura dolo malo usus fuerit, amissione rerum illarum punitur, poena autem pecuniaria nullam infamiam mulctato affert.*”)

⁹⁵ A római álláspontra Vö. БАЈАННÁЗЫ, *i.m.*, különösen 39-41; MOLNÁR, *A császárkori... i.m.*, 375-376.

⁹⁶ S.S. 4.8.1. (“*Bona ejus, de quo sumptum est supplicium iudex non attingat, sed ad successores ejus sive ascendentes, sive descendentes sive collaterales devolvi ea patiatur. Non enim bona sed bonorum possessores delinquunt. Item qui criminibus capitalibus convicti aut damnati fuerint, eorum bona haeredes obtineant, exceptis iis, quae per delictum ipsis accesserunt, quae restituere tenentur.*”) – hasonló értelemben foglalkozik az elítéltek vagyoni helyzetével a C. 9,49.

⁹⁷ S.S. 4.8.3. (“*Rei postulati vel in scelere comprehensi, si metu criminis imminentis mortem sibi consciverunt, bessem legitimae ipsorum portionis ad haeredes non transmittent, sed iudicibus cedit. Qui vero vitae taedio vel impatentia doloris alicujus vel alio quovismodo sibi manum intulerit triens bessis suae iudicibus cedit.*”) - C. 9,50,1. (“*Eorum demum bona fisco vindicantur, qui conscientia delati admissique criminis metuque futurae sententiae manus sibi intulerint.*” [a. 212.]) - *Sachsenspiegel* II. 32. (“*Wer von gerichtes halben sinen lip verlusit adir tut her im selber den tot, sin neste mag nimt sin erbe.*”) - CCC. 135. (“*Item wenn jemandt beklagt vnd inn recht erfordert oder bracht würde, von sachen wegen, so er überwunden sein leib vnd gut verwürcket bett, vnd auß forcht solcher verschulder straff sich selbst ertödt, des erben sollen inn disem fall seins guts nit vehig oder empfangklich, sonder solch erb vnd gütter der oberkeyt der die peinlichen straff, buß, vnd fell zustebn, beyngesfallen sein.*”) Vö. HIPPEL, *i.m.*, 187.

⁹⁸ S.S. 4.2.1. (“*Furtum est ablatio et contractatio fraudulosa rei alienae, inscio et invito domino – lucri faciendi gratia.*”) - D. 47,2,1,3. (“*Furtum est contractatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve. Quod lege naturali prohibitum est admittere.*”) - Inst. 4,1,1. (“*Furtum est contractatio rei fraudulosa vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.*”) - Inst. 4,1,7. (“*Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, si se intellegant id invito domino facere eumque si intellexisset non permissurum, ac si permissurum credant, extra crimen videri: optima sane distinctione, quia furtum sine affectu furandi non committitur.*”) Általánosságokkal SUTSCHEK, *i.m.*, 175.

⁹⁹ S.S. 4.2.1. (“*Furti actio ei competit, cuius interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Condictio, vero furti ei demum competit qui dominium habet, vel haeredi ejus. Nunquam tamen ea conditione alius quam qui*

csakúgy a részesség megítélése tekintetében Justinianust követi Fronius.¹⁰⁰ *Digesta*-idézzel találkozunk az éjszakai tolvajjal kapcsolatban: “*Ha valaki az éjszakai tolvajt megöli, akkor büntetlen marad, ha saját veszélye nélkül nem kímélhette.*”¹⁰¹ Kifejezetten a tizenkéttáblás törvényre hivatkozik a *Statutum*: “*A nappal rajta kapott tolvajt a tizenkéttáblás törvények csak akkor engedik megölni, ha fegyverrel, vagyis husáanggal, vassal, kővel védelmezné magát.*”¹⁰²

A lopás büntetése – a kriminalizálás miatt – súlyosabb, mint a római jogban. Mind a magyar királyok *decretumai*, mind a *Carolina*¹⁰³ –”minősített esetben” – akasztással bünteti a tolvajokat: “*Általános királyi rendelet alapján azt, aki lopást*

fecit, tenetur aut haeres ejus.”) - Inst. 4,1,13. (“*Furti autem actio ei competit, cuius interest rem salvam esse, licet dominus non sit: itaque nec domino aliter competit, quam si eius intersit rem non perire.*”) - Inst. 4,1,19. (“*Condictio autem adversus ipsum furem heredemve eius, licet non possideat, competit.*”) - S.S. 4.2.2. (“*Cum furti actio ad persecutionem poenae pertinet, conditio vero et vindicatio ad rei recuperationem apparet, recepta re, nihilominus salvam esse furti actionem, conditionem vero tolli, sicut ex diverso post sumptam poenam salvam esse conditionem.*”) - D. 13,1,7,1. (“*Furti actio poenam petit legitimam, conditio rem ipsam. Ea res facit, ut neque furti actio per conditionem neque conditio per furti actionem consumatur. Is itaque, cui furtum factum est, habet actionem furti et conditionem et vindicationem, habet et ad exhibendum actionem.*”)

¹⁰⁰ S.S. 4.2.4. (“*Non tantum, qui furtum fecit sed etiam is, cujus opera, consilio furtum factum fuerit, furti actione tenebitur. Furtum autem sine contractatione non fit, quare et opem ferre, vel consilium dare tunc nocet cum secuta contractatio est.*”) - D. 13,1,6. - D. 47,2,52,19. (“*Furtum sine contractatione non fiat. Quare et opem ferre vel consilium dare tunc nocet, cum secuta contractatio est.*”) - Inst. 4,1,11. (“*Interdum furti tenetur, qui ipse furtum non fecerit: qualis est, cuius ope et consilio furtum factum est.*”) Vö. BENEDEK, *A felbujtó...*, i.m., 57; Uő., *Tettség...*, i.m., 222. - S.S. 4.2.7. (“*Receptatores et occultatores non minus delinquant quam fures et agressores: ideoque par ipsos et reos poena expectat. In pari causa habendi sunt, qui comprehendere latrones et fures potuerunt et tamen accepta pecunia, sine quibus nemo latere diu potest: et praecipitur, ut perinde puniantur atque latrones. In pari causa habendi sunt, qui, cum adprehendere latrones possent, pecunia accepta vel subreptorum parte dimiserunt.*”) - D. 47,16,1. (“*Pessimum genus est receptatorum, sine quibus nemo latere diu potest: et praecipitur, ut perinde puniantur atque latrones. In pari causa habendi sunt, qui, cum adprehendere latrones possent, pecunia accepta vel subreptorum parte dimiserunt.*”) - Vö. Inst. 4,1,4.

¹⁰¹ S.S. 4.2.11. (“*... furem nocturnum si quis occiderit ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.*”) - D. 48,8,9. (“*Furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.*”) - CCC. 150. (“*Item so jemandt eynem bei nechtlicher weil geuerlicher weiß in seinem hauß findet vmd erschlecht...*”)

¹⁰² S.S. 4.2.11. (“*... furem vero interdum deprehensum non aliter occidere lex duodecim tabularum permisit, quam si telo ... se defendat.*”) - D. 47,2,54,2. (“*Furem interdum deprehensum non aliter occidere lex duodecim tabularum permisit, quam si telo se defendat. Teli autem appellatione et ferrum et fustus et lapis et denique omne, quod nocendi causa habetur, significatur.*”)

¹⁰³ A tolvajt akkor lehet halálra ítélni, ha másodszor is bizonyos értékhatár feletti lopást követ el (“*Wo aber solche zwen diebstal fünf gülden oder darüber treffen, so soll es mit erfahrung aller vmbstende, auch gebrachtung der rechtuerstendigen, wie hernach geschriben, auch als inmm nechsten öbern artickel, steeth, gehalten werden.*” = CCC. 161. fin.) vagy háromszor bizonyul rá a tolvajlás bűne (“*Item wird aber jemandt betretten, der zum dritten mal gestolen hat, vnd solcher dreifachtiger diebstal, mit gutem grundt als vor von erfahrung der warbeyt gesatzet ist, erfunden wird, das ist eyn merer verleumbter dieb, vnd auch eynem vergewaltiger gleich geacht, vnd soll darumb, nemlich der mann mit dem strang, vnnnd die fraw mit dem wasser oder sunst inn andere weg, nach jedes landts gebrauch vom leben zum todt gestrafft werden.*” = CCC. 162.). A CCC. 172. szerint az egyházi dolgokat eltulajdonító is halállal lakol.

követett el, ha az rábizonyosodott, felakasztják.” Az örökösök felelőssége a lopott dolgokért szintén a római szabályokhoz hasonló.¹⁰⁴ A közbűncselekményjellegzet mutatja az is, hogy *“Ha valamit haszonszerzési szándékkal megszerzett, még ha elhatározását meg is változtatva visszaadja azt a tulajdonosnak, lopást követett el.”* Illetve *“...nem kerülheti el a büntetést az sem, aki rabolt azzal, hogy az ítélet előtt visszaadja a dolgot, amit elrabolt.”*¹⁰⁵

Ugyanakkor Fronius munkájában (csakúgy, mint a római forrásokban) hiányzik a *Carolinára* oly jellemző – értékhatárhoz kötött – megkülönböztetés a kisebb és nagyobb lopás között.¹⁰⁶ A német jogi felfogásban ez a különbségtétel egészen a frank időkre visszavezethető,¹⁰⁷ de az erdélyi szászoknál – legalábbis a *Statutumok* álláspontja szerint – nem került alkalmazásra, hasonlóan a “nyílt” (*offner diebstall*) és a “titokban maradt” (*beymlicher diebstall*) lopás közötti, a német jogban ismert megkülönböztetéshez.¹⁰⁸ Fronius a római szemléletet követi akkor is, midőn nem súlyozza a lopási tényállásokat. Ezzel szemben a *Carolina* – szintén a német büntetőjogi hagyományokat követve – kiemeli és halállal bünteti *“geuerlicher diebstall”* (betöréses lopás vagy felfegyverkezve elkövetett lopás) elkövetőjét.¹⁰⁹

A személyisértéseket a *Statutumok* két nagy csoportra osztják: először a testi sértést megvalósító tényállások kerülnek számba vételre. A vérdíjat csakúgy, mint a *Sachsenspiegel* vagy éppen a *Tripartitum* esetében, akkurátusan határozzák meg a *Statutumok* az egyes sérülésekre tekintettel. Ezen szabályok közé kerül a *Digesta De effusis et deiectis* fejezetéből származó rendelkezés: *“A seb forradásáért azonban semmit sem számítanak fel, mert a szabad test semmilyen értékelést nem tűr.”*¹¹⁰

¹⁰⁴ S.S. 4.2.1. (*“Numquam tamen ea conditione aliusquam qui fecit, tenetur aut heres eius.”*) - D. 13,1,5. (*“Ex furtiva causa filio familias condici potest: numquam enim ea conditione alius quam qui fecit tenetur aut heres eius.”*)

¹⁰⁵ S.S. 4.2.5. (*“Qui ea mente alienum quid contrectavit ut lucri faceret, tametsi mutato consilio id domino postea reddit, fur est... Neque prodest ei, qui vi rapuit, ad evitandam poenam si ante iudicium restituat rem, quam rapuit...”*) - D. 47,8,5. (*“Non prodest ei qui vi rapuit ad evitandam poenam, si ante iudicium restituat rem quam rapuit.”*)

¹⁰⁶ CCC. 160. A – nem szász – erdélyi gyakorlat szintén ismeri az értékhatár jelentőségét, és – hasonlóan a *Carolinához* – az első lopásért, ha az három forint alatt marad, csak kisebb büntetést alkalmazott. Vö. ANGYAL, DEGRÉ, *i.m.*, 91. lj. 1.

¹⁰⁷ Friedrich SCHAFFSTHIN, *Die Bedeutung der Carolina für die Entwicklung strafrechtlicher Deliktstatbestände* = Strafrecht, Strafprozess und Rezeption: Grundlagen, Entwicklung und Wirkung der Constitutio Criminalis Carolina, Hg. Peter LANDAU, Friedrich-Christian SCHROEDER, Frankfurt am Main, 1984, 153-154.

¹⁰⁸ CCC. 157-158.

¹⁰⁹ CCC. 159. (*“jemandts bei tag oder nacht, inn sein behausung oder bejhaltung bricht oder steigt, oder mit waffen, damit er jemandt der jm widerstand thun wolt, verletzen möcht...”*)

¹¹⁰ S.S. 4.4.2. (*“Cicatricum autem nulla sit aestimatio, quia liberum corpus nullam recipit aestimationem.”*) - D. 9,3,7. (*“Cicatricium autem aut deformitatis nulla fit aestimatio, quia liberum corpus nullam recipit aestimationem.”*)

A verbál-*iniuriák* inkább megtartják poenális (kötelmi) jellegüket, akár élőszóban, akár írásban követik el őket. Ez megnyilvánul abban is, hogy a büntetés pénz (nyelvváltság: *emenda linguae*) egyharmada a sértettet illeti.¹¹¹ Megjegyzendő, hogy a *Carolina* csak az írásbeli személyisértéssel foglalkozik,¹¹² mivel a szóbeli sértéseket magán*delictum*oknak tekinti.

A *Carolinának* és (a *Tripartitumnak*) megfelelően kimondásra kerül az is, hogy “a sértések ugyanis az elkövetés módja, a sértett személy, az időpont és a hely alapján ítéltetők meg súlyosság szerint.” – “*Iniuriae enim re, persona, tempore et loco atrociores judicantur.*” (St. 4.5.1.)¹¹³ Szintén a deliktuális jellegre utal, hogy *iniuria* esetén a felek közötti kiegyezés megszünteti a keresetet,¹¹⁴ sőt ha kölcsönös sértegetésekről volt szó, akkor az ígények mintegy kioltják egymást, feltéve, ha még nem került bíróság elé az ügy.¹¹⁵ A római értelemben vett “*delictumok*” esetén azt mondhatjuk, hogy a római jogi hatás a túlnyomó, annak ellenére, hogy a kriminalizáció felé való elmozdulás – elsősorban a lopás és a rablás büntetésében – a középkori megközelítést is tükrözi.

A közbűncselekmények középpontjában az emberölés áll. Alapul itt is a római jog, kimondottan a *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* [sic!]¹¹⁶ szolgál. A *Divi*

¹¹¹ S.S. 4.5.2. fin. (“... *sed iudicium sententia, causa cognita, in certam quoque linguae emendam condemnabitur, cuius multae duae partes iudici, tertia vero parti laesae dependi et cedere debet.*”)

¹¹² CCC. 110. (“*Straff schriftlicher unrechtlcher peinlicher schmebung: ... mit der peen, in welche er den unschuldigen geschmechten durc sein böse vnnwarhafftige lesterschrifft hat bringen wollen, gestrafft werden.*”) Vö. SUTSCHEK, *i.m.*, 180.

¹¹³ A *Carolina* általános elvként – nem csak a személyisértésekre – mondja ezt ki. Vö. CCC. 93. Justinianus tankönyve viszont a súlyos személyisértések (*inuria atrox*) esetén szintén értékelendőnek tartja az elkövetés körülményeit. Vö. *Inst.* 4,4,9. (“*Atroux iniuria aestimatur vel ex facto, veluti si quis ab aliquo vulneratus fuerit vel iustibus caesus: vel ex loco, veluti si cui in theatro vel in foro vel in conspectu praetoris iniuria facta sit: vel ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili iniuria facta sit, aut parenti patronoque fiat a liberis vel libertis: aliter enim senatoris et parentis patronique, aliter extranei et humilis personae iniuria aestimatur.*”) Vö. SÁRY, *A büntetés...*, *i.m.*, 206.

¹¹⁴ S.S. 4.5.3.: “*Actio injuriarum dissimulatione aboletur. Nam postea ex poenitentia remissam injuriam recolare non licet.*” - D. 47,10,11,1. (“*Iniuriarum actio ex bono et aequo est et dissimulatione aboletur. Si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est statim passus ad animum suum non revocaverit, postea ex poenitentia remissam iniuriam non poterit recolare...*”)

¹¹⁵ S.S. 4.5.4. (“*Quodsi se mutuo conviciis affecerint, neuter eorum injuriam vindicare potest. Paria enim delicta mutua pensatione solvuntur, nisi alter eorum iudicio questus sit, tunc enim iudex ambas partes multabit pro merito.*”); Vö. D. 16,2,10,2. (“*Quotiens ex maleficio oritur actio, ut puta ex causa furtiva ceterorumque maleficiorum, si de ea pecuniarie agitur, compensatio locum habet: idem est et si condicatur ex causa furtiva. Sed et qui noxali iudicio convenitur, compensationem opponere potest.*”)

¹¹⁶ A törvény elnevezése vitatott az irodalomban: Mommsen és Santalucia nyomán SÁRY a *Lex Cornelia de sicariis et veneficiis* megjelölés mellett érvel. Vö. SÁRY, *Lex Cornelia...*, *i.m.*, 301. A százszok az itt megjelölt formát használták Schuler v. Libloy tanúsága szerint: SS. 4.1.2. (“...*ut lex Julia Majestatis et de adulteriis, Cornelia de sicariis et parricidis, veneficiis, falsis etc.*”)

Imperatores citáltak, midőn Fronius így fogalmaz: “Felmenthető az, aki embert öl, de ezt nem gyilkos szándékkal követte el, és gyilkosságért büntetendő az, aki nem ölt embert, de úgy megsebesíti, hogy belehal, amint ezt az isteni császárok elrendelték.”¹¹⁷

Egyes további – a kezdetleges, kazuisztika felé hajló szerkesztésnek megfelelően itt helyet kapó – szabályoknak is van bizonyos római jogi színezete, így a “*vim vi repellere*” elv,¹¹⁸ az áldozati közrehatás¹¹⁹ és a több tettes által elkövetett emberölés szabályai tekintetében.¹²⁰ A szöveg szerint a gyilkost a bosszúállás kardja ugyan a “*regia et recepta consuetudo*” alapján fenyegeti, de az Institutiókból való átvétel nyilvánvaló.¹²¹ A méregkeverőket mind a római szabályok (*lex Cornelia*), mind a *Carolina* halállal bünteti: “Aki emberölés céljából mérget készített, birtokolt, átadott, az az orgyilkosokról szóló *Comelius*-féle törvény büntetése alá esik.”¹²²

¹¹⁷ S.S. 4.3.2. (“*Qui hominem occiderit, si non occidendi animo hoc admiserit, absolvi posse et qui hominem non occiderit, sed vulneraverit ut occidat pro homicida damnandum divi Imperatores rescripserunt...*”) - D. 48,8,1,3. (“*Divus Hadrianus rescripsit eum, qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse, et qui hominem non occidit, sed vulneravit, ut occidat, pro homicida damnandum...*”) Vö. SÁRY, *Lex Cornelia...*, i.m., 322.

¹¹⁸ S.S. 4.3.5. (“*Vim vi repellere omnes leges, omniaque jura permittunt, si hoc tuendi sui duntaxat, non etiam ulciscendi causa cum moderamine inculpatae defensionis factum sit.*”) - C. 9,16,2-3. (“*Is, qui adgressorem vel quemcumque alium in dubio vitae discrimine constitutus occiderit, nullam ob id factum calumniam metuere debet.*” [a. 243] - “*Si, ut adlegas, atrocinantem peremisti, dubium non est eum, qui inferendae caedis voluntate praecesserat, iure caesum videri.*” [a. 265]) - CCC. 140. (“*Item so eyner mit eynem tödtlichen waffen oder weer überlaufft, anficht oder schlecht, vnd der benöttigt kan füglich an ferlichkeyt oder verletzung, seines leibs, lebens, ebr und guten leumuts nicht entweichen, der mag sein leib vnnd leben on alle straff durch eyn rechte gegenweer retten...*”) - CCC. 150. (“*Item so eyner zur rettung eynes andern leib, leben oder gut jemandt erschlecht, Item so leut tödten, die jr sinn nit haben.*”)

¹¹⁹ S.S. 4.3.6. (“*Si in rixa percussus homo perierit, ictus uniusquisque percussorum contemplari oportet.*” - D. 48,8,17. (“*Si in rixa percussus homo perierit, ictus unius cuiusque in hoc collectorum contemplari oportet.*”)); S.S. 4.3.7. (“*Si quis non lethaliter sit vulneratus, ac per negligentiam suam non adhibendo medicos vel in curando medicis non paret vel sui ipsius curam non habendo mortuus fuerit, percutiens poena homicidii puniri non potest.*” - D. 9,2,11,2. (“*Si vulneratus fuerit servus non mortifere, negligentia autem perierit, de vulnerato actio erit, non de occiso.*”)

¹²⁰ S.S. 4.3.6. és 8. (“*Si cum uno ex pluribus, qui aliquem percusserint agatur, ceteri non liberantur: Nam quod alius huius, alium non liberat, cum id poena sit.*” - “*Si quis in tumultu occisus fuerit authorque necis ignoratur, tunc omnes, qui armis occisum adorti sunt poena homicidii damnatur.*” - D. 9,2,11,2. (“*Sed si plures servum percusserint, utrum omnes quasi occiderint teneantur, videamus. Et si quidem apparet cuius ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur: quod si non apparet, omnes quasi occiderint teneri Iulianus ait, et si cum uno agatur, ceteri non liberantur: nam ex lege Aquilia quod alius praestitit, alium non relevat, cum sit poena.*”)

¹²¹ S.S. 4.3.1. (“*Lex regia et recepta consuetudo, homicidas notorios ultore ferro prosequitur.*” - Inst. 4,18,5. (“*Item lex Cornelia de sicariis, quae homicidas ultore ferro prosequitur vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant.*”)

¹²² S.S. 4.3.3. (“*Qui hominis necandi causa venenum confecerit, habuerit, dederit, poena legis Corneliae de sicariis tenebitur.*”) - D. 48,8,3,pr. (“*... eiusdem legis Corneliae de sicariis et veneficis capite quinto qui venenum necandi hominis causa fecerit vel vendiderit vel habuerit plectitur.*”) - CCC. 130. (“*Item wer jemandt durch gifft oder venen, an leib oder leben beschedigt, ist es eyn mnaßbild, der soll eynem fürgestazten mörder*

Ebben a tekintetben tehát a szászok követik a *Carolina* római jogra támaszkodó megoldását.¹²³ Kifejezetten a *Digesta* szabályait fedezhetjük fel a magzatelhajtásra használatos vagy szerelmi ajzószeretek “forgalmazóit” fenyegető, a negyedik könyv első fejezetében helyet kapó fragmentumban: “*Akik magzatelhajtásra vagy szerelemkeltésre bájított adnak át, mégba ezt nem is rossz szándékkal teszik, mégis vagyonnuk egy részének elvesztésével és számkivetéssel bűnhődnek, mert rossz példát mutattak. Ha azonban ebből kifolyólag egy asszony vagy férfi meghalt, főbenjáró büntetéssel sújtják őket.*” A paulusi részletből természetsszerűleg kimaradt az eltérő társadalmi helyzetű elkövetőre vonatkozó utalás.¹²⁴

A *falsa* széles tényállásköre is visszavezethető a *lex Cornelia de falsis* áthagyományozott rendelkezéseire: ezt bizonyítja az elkövetési magatartások felsorolása és az *infamiá*val való fenyegetés ténye is.¹²⁵ Ugyanakkor a római császári rendeleteknek és a *Carolinának* megfelelően a súlyos ügyben elkövetett csalások főbenjáró büntetéssel fenyegettetnek.¹²⁶ A kötelmi jogban megfogalmazottakkal összhangban a forgalmi biztonságot szolgálják az ezen körben megjelenő súlyos szankciók: “*Aki ugyanazt a dolgot különböző szerződésekkel két külön félnek adja el, csalást követ el és becstelenségbe esik.*”¹²⁷ A pénzhamisítás tényállása (a főbenjáró büntetés említése nélkül) is a jusztiniánuszi források irányába mutat: “*A hamispénzverők, a nekik segédkezők, és akik működésükből arról tudva helyiséget biztosítanak, tűzhalállal büntetendők.*”¹²⁸

A házasságtörés (*De adulteriis*) fogalma alatt összefoglalt rendelkezések

gleich mit dem rath zum todt gestrafft werden, Thet aber eyn solche mißthat eyn weißbild, die soll man erdrencken, oder inn andere weg nach gelegenheit vom leben zum todt richten.”) VÖ. SÁRY, *Lex Cornelia...*, i.m., 309.

¹²³ VÖ. HIPPEL, i.m., 186.

¹²⁴ SS. 4.1.13 (“*Qui abortionis, aut amatorium poculum praebent, etsi dolo non faciant, tamen quia res est mali exempli, conficata parte bonorum relegantur. Si vero ex eo mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiantur.*”) - D. 48,19,38,5. (“*Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi id dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur; quod si ex hoc mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur.*”) VÖ. SÁRY, *Lex Cornelia...*, i.m., 323.

¹²⁵ D. 48,10,1. sequ.

¹²⁶ S.S. 4.6.3. (“*Quodsi vero aliquis convictus esset de falso ob crimen enorme capitali poena punitur.*”) - C. 9,22,22. (“*Capitali post probationem supplicio, si id exigat magnitudo commissi, vel deportatione ei qui falsum commiserit imminente.*” [a. 320.] - CCC. 112. (“*Item welche falsch siegel, brieff, instrument, vrbar, renth oder zinsbücher, oder register machen, die sollen an leib oder leben... gestrafft werden.*”)

¹²⁷ S.S. 4.6.4. (“*Qui duobus in solidum eandem rem diversis contractibus vendidit falsum committit et infamia notatur.*”) - D. 48,10,21. (“*Qui duobus in solidum eandem rem diversis contractibus vendidit, poena falsi coercetur, et hoc et divus Hadrianus constituit.*”) Mint látható, a *Digesta* nem említi az *infamiá*t, mint szankciót.

¹²⁸ S.S. 4.6.5. (“*Cusores falsae monetae, quive operam ad id contulerunt, hospitiumve scienter locaverunt, flammumarum exustionibus mancipantur.*”) - D. 48,10,8. (“*Quicumque nummos aureos partim raserint, partim tinxerint vel finxerint: si quidem liberi sunt, ad bestias dari, si servi, summo supplicio adfici debent.*”)

rendkívül hangsúlyos szerepet kapnak Froniusnál. A közösség erkölcsi értékeinek védelmére megállapított szabályokban elsősorban a germán eredetű szabályok köszönnek vissza. De itt is vannak közvetlenül Justinianusra visszavezethető elvek: “*A házasság felek kerítői és a házasságközvetítők, még ha cselekedetük eredménye nem is bizonyítható, e veszélyes csábítás szándéka miatt is rendkívüli eljárásban megbüntetendők.*”¹²⁹ A nőablás,¹³⁰ a prostitúció¹³¹ és *lenocinium*¹³² tényállásuk szerint a római jognak felelnek meg, a nemi erőszak¹³³ és a házasságtörés szabályai (St. 4.7.11-13.) inkább germán eredetűek, bár itt a *Carolina* is (részben) a császári jog szankcióira utal.¹³⁴ A főbenjáró büntetés általános, nők esetében az ősi *poena cullei* is alkalmazásra kerül,¹³⁵ melyet – úgy tűnik – a *Carolina* is ismer, és a boszorkányok vízbefolytása képében van erdélyi párhuzama is.¹³⁶

A római jog elveinek felel meg, hogy kerítőnek tekintik azt a férjet, aki raj-

¹²⁹ SS. 4.7.3. - D. 47,11,1. (“*Sollicitatores alienarum nuptiarum itemque matrimoniorum interpellatores et si effectu sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosae libidinis extra ordinem puniuntur.*”) – Szó szerint D. 47,11,1.

¹³⁰ SS. 4.7. 6. (“*Qui conjugem alterius, honestam viduam, vel virginem vir rapuerit et in iudicio accusatus fuerit poena capitali puniatur...*”) - C. 9,13,1,5. (“*Omnibus legis Iuliae capitulis, quae de raptu virginum vel viduarum seu sanctimonialium sive antiquis legum libris sive in sacris constitutionibus posita sunt, de cetero abolitis, ut haec tantummodo lex in hoc capite pro omnibus sufficiat.*”)

¹³¹ SS. 4.7.4. (“*Qui ... aliam aliquam personam pecuniae vel alterius alicujus lucri gratia prostituerit, ... ut adulter damnabitur.*”)

¹³² SS. 4.7.5.

¹³³ Például SS. 4.7.6. (“*Qui conjugem alterius, honestam viduam, vel virginem vir rapuerit et in iudicio accusatus fuerit poena capitali puniatur; simul et ii, qui operam huic flagitio accommodarunt.*”) - CCC. 119. (“*Item so jemanndt eyner vnuerleumbten ehewrauen, wittwenn oder junkefrauen, mit gewalt vnd wider jren willen, jr jungkewfrewlich oder frewlich ebr nehme, der selbig übetthetter hat das leben verwürcket, vnd soll auff beklagung der benötigten inn auffführung der mißthat, einem rauber gleich mit dem schwert vom leben zum todt gericht werden...*”)

¹³⁴ CCC. 120. (“*... der selbig ehewbrecher sampt der ehewbrecherin solen nach sage vnser vorfarn, vnd vnser Keyserlichen rechten gestrafft werden.*”)

¹³⁵ SS. 4.7.1. (“*Adulterii crimen secundum regni consuetudinem gladio puniatur, adultera vero – culeo insuta – aquis suffocatur.*”) - CTh. 11, 36, 4. (“*Constantius/ Constans aa. Ad Catullinum. Oportuerat te publici instituti respectu confessione detectos legum severitate punire nec frustra vitam differentum moratorias provocaciones admittere, sed delatum adulterii crimen et quaestionibus athibitis adprobatum pari sceleri immanitate damnare. Quod deinceps in huiusmodi criminibus convenit observari, ut manifestis probationibus adulterio probato frustratoria provocatio minime admittatur, cum pari similique ratione sacrilegos nuptiarum tamquam manifestos parricidas insuere culleo vivos vel exurere indicantem oporteat.*” [a. 339.] - D. 48,9,9,pr. (“*Poena parricidii more maiorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus deinde culleo insuatur cum cane, gallo gallinaceo et vipera et simia: deinde in mare profundum culleus iactatur. Hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestius obicitur secundum divi Hadriani constitutionem.*”) - CCC. 120. A császári jogra hivatkozást tekinthetjük a régi római hagyományok elfogadásának. (“*... der selbig ehewbrecher sampt der ehewbrecherin solen nach sage vnser vorfarn, vnd vnser Keyserlichen rechten gestrafft werden.*”)

¹³⁶ ANGYAL, DEGRÉ, *i.m.*, 53.

takapott feleségét nem bocsátja el,¹³⁷ és az is, hogy feleségét a férj csak a házasság megszűnte után vádolhatja be házasságtörés miatt.¹³⁸

A kerítés esetén a szászok inkább a kései római jog szigorú szabályait követik.¹³⁹ A *Carolina* azt, aki feleségét vagy lányát szolgáltatja ki mások nemi vágyának, becstelenséggel és a “*gemeines Recht*” által előírt büntetéssel¹⁴⁰ sújtja, míg a “*verkuhlung*” egyéb eseteinek szankcióit a bírák (szakértők meghallgatásával nyert) belátására bízta.¹⁴¹ A szászok nem mérlegelnek és a kerítőket házasságtörőkként halállal büntetik.¹⁴² Formailag a klasszikus római jogot követik,¹⁴³ de a szankció a kései római jog szigorúbb felfogását veszi át. Hisz amíg a klasszikus korban főszabály szerint száműzetéssel és részleges vagyonvesztéssel sújtották a házasságtörő feleket,¹⁴⁴ addig a kései időben már főbenjáró volt a büntetés.¹⁴⁵

¹³⁷ SS. 4.7.5. (“*Crimen lenocinii contrahunt, qui deprehensam in adulterio uxorem in matrimonio detinuerunt, non qui suspectam adulteram habuerunt.*”) - C. 9,9,2. (“*Crimen lenocinii contrahunt, qui deprehensam in adulterio uxorem in matrimonio detinuerunt, non qui suspectam adulteram habuerunt.*” [a. 199.]) - D. 48,5,2,2. (“*Lenocinii quidem crimen lege iulia de adulteris praescriptum est, cum sit in eum maritum poena statuta, qui de adulterio uxoris suae quid ceperit, item in eum, ut in adulterio deprehensam retinuerit.*”) - D. 48,5,30,pr. (“*...mariti lenocinium lex coarctat, qui deprehensam uxorem in adulterio retinuit adulterumque dimisit.*”) Vö. MOLNÁR, *A házasságtörés...*, i.m., 202.

¹³⁸ SS. 4.7.5. (“*Crimen adulterii maritum, retenta in matrimonio uxore, inferre non posse, nemini dubium est.*”) - C. 9,9,11. (“*Crimen adulterii maritum retenta in matrimonio uxore inferre non posse nemini dubium est.*” [a. 226.]) - D. 48,5,12,10. (“*...Ignorare non debuisti durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur esse commissum, non posse mulierem ream adulterii fieri: sed nec adulterum interim accusari posse.*”) Vö. MOLNÁR, *A házasságtörés...*, i.m., 199.

¹³⁹ (“*Qui conjugem suam, filiam vel aliam aliquam personam pecuniae vel alterius alicujus lucri gratia prostituerit, domumve suam causa stupri praebuerit vel consilium et operam adhibuerit, ut adulter damnabitur.*”) - D. 48,5,9, pr. (“*Qui domum suam, ut stuprum adulteriumve cum aliena matre familias vel cum masculino fieret, sciens praebuerit vel quaestum ex adulterio uxoris suae fecerit: cuiuscumque sit condicionis, quasi adulter punitur.*”) Vö. MOLNÁR, *A házasságtörés...*, i.m., 197.

¹⁴⁰ CCC. 122. (“*Item so jemandt sein eheweib oder kinder, vmb eynicherley genieß willen, wie der namen bett, williglich zu vnebrlichen, vnkeuschen vnd schendtlichen wercken gebrauchen lest, der ist ebrloß, vnd soll nach vermöge gemeyner rechten gestrafft werden.*”) A *Bambergensis* szerint megvesszőzéssel és száműzetéssel. Vö. HIPPEL, i.m., 184; A “professzionális” kerítőkkal szemben vö. CCC. 123.

¹⁴¹ CCC. 123. (“*...nach gelegenbheydt der verhandlung vwnd radt der rechtuerstendigen, es sei mit verwiesung des landts, stellung inn branger, abschneidung der oren, oder ausbauung mit ruten, oder andern gestrafft werden.*”)

¹⁴² SS. 4.7.4. (“*Qui conjugem suam, filiam vel aliam aliquam personam pecuniae vel alterius alicujus lucri gratia prostituerit, domumve suam causa stupri praebuerit vel consilium et operam adhibuerit, ut adulter damnabitur.*”)

¹⁴³ D. 48,5,9, pr. (“*Qui domum suam, ut stuprum adulteriumve cum aliena matre familias vel cum masculino fieret, sciens praebuerit vel quaestum ex adulterio uxoris suae fecerit: cuiuscumque sit condicionis, quasi adulter punitur.*”)

¹⁴⁴ Bernardo SANTALUCIA, *Dirritto penale nell' antica Roma*, Milano, 1998², 204.

¹⁴⁵ *Uo.*, 294. Vö. CTh. 11, 36, 4. (fentebb)

A *crimen laesae maiestatis* az általánosan elfogadott szabályok (*Tripartitum*,¹⁴⁶ *Carolina*¹⁴⁷) szerint fő- és jószágvesztéssel sújtandó (SS. 4.8.2). Itt mutatkozik meg elsősorban, hogy a *Statutumok*ban tételesen nem szabályozott közbűncselekményekre bizonyos körben az “országos jog” is alkalmazható volt.¹⁴⁸

II.3. Eljárásjog

Az eljárásjogi szabályok tekintetében kiemelhetők az alábbi, mind a *Digestában*, mind a *Carolinában* visszaköszönő elvek:

“*Ugyanis hasznosabb egy bűnös gazembert büntetlenül hagyni egy időre, mint egy ártatlant elítélni.*”¹⁴⁹ Hasonló értelemben szól a Paulusra visszavezethető haladó szabály: “*Azokban az ügyekben, melyekben a vádlott ellen semmilyen bizonyíték nem szól, nem alkalmazható kínvallatás, hanem követelni kell, hogy a vádló bizonyítsa azt, amit állít, és így a vádlottra rábizonyítsa a bűnt.*”¹⁵⁰

Szintén a *Carolinában* is megjelenő elv, hogy “*A rendeletekben ugyanis arra is ügyelnek, hogy a vádlottat az ártatlansága alapján tisztázzák és ne az általa felhozott ellenvád miatt.*”¹⁵¹ A vádlott, míg nem menti ki magát, nem vádolhatja meg vádlóját.

A szászok – szemben az erdélyi gyakorlattal¹⁵² – távollévő vádlottal szemben nem engedték meg az ítélethozatalt.¹⁵³

¹⁴⁶ Trip. I.14.1. (“*Az úgynevezett hiútlenség vétkének esetei pedig azok, melyek ha fölmerülnek, a királyi felség bárkinek fekvő jószágait még életében törvényesen és szabadon adományozhatja annak a kinek akarja.*”)

¹⁴⁷ CCC. 128. (a jószágvesztés említése nélkül)

¹⁴⁸ Vö. SUTSCHEK, *i.m.*, 158.

¹⁴⁹ SS. 4.1.4. (“*Satius enim est facinus nocentis impunitum relinquere ad tempus, quam innocentem damnari.*”) - D. 48,19,5,pr. (“*Sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari divus Traianus Adsidio Severo rescripsit: satius enim esse impunitum relinquere facinus nocentis quam innocentem damnari.*”) Vö. MOLNÁR, *Tanúvallomások...*, *i.m.*, 245.

¹⁵⁰ SS. 4.1.10. (“*In ea causa, in qua nullis reus argumentis oneratur non facile tormenta sunt adhibenda, sed instandum, ut actor, quod intendit comprobet*”) - D. 48,18,18,2. (“*In ea causa, in qua nullis reus argumentis urgebatur, tormenta non facile adhibenda sunt, sed instandum accusatori, ut id quod intendat comprobet atque convincat.*”)

¹⁵¹ SS. 4.1.7. (“*Constitutionibus enim observatur, ut non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur.*”) - D. 48,1,5, pr. (“*Is qui reus factus est purgare se debet nec ante potest accusare, quam fuerit excusatus: Constitutionibus enim observatur, ut non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur.*”) - C. 10,60,1. (“*Reos criminis postulatos novos honores appetere non debere, antequam purgarent innocentiam suam, et a divis parentibus nostris et a me saepe rescriptum est.*”)

¹⁵² ANGYAL, DEGRÉ, *i.m.*, 23.

¹⁵³ SS. 4.1.4. (“*Absens in criminibus damnari non debet, quemadmodum neque suspectus.*”) - D. 48,19,5,pr. (“*Absentem in criminibus damnari non debere divus Traianus Iulio Frontino rescripsit.*”) - D. 48,17,1, pr. (“*Divi Severi et Antonini Magni rescriptum est, ne quis absens puniatur: et hoc iure utimur, ne*

A *Statutumok* egyértelműen kimondják a “*ne bis in idem*” elvét: “*Azok miatt a bűncselekmények miatt, amelyeket egyszer már tárgyaltak, a korábbi vádló nem ismételteti meg a vádat.*”¹⁵⁴

Mint fentebb láttuk, a szászok között is ismert volt a kínvallatás lehetősége. A *torturával* kapcsolatos szabályok szellemükben teljes mértékben megfelelnek a *Carolina* által hirdetett, a kínvallatás korlátlan alkalmazását keretek közé szorító elveknek: csak súlyos gyanú és főbenjáró bűncselekmény esetén alkalmazható a *torturamentum* a szászoknál. “*A bűnügyek felderítésénél vallatást szoktak alkalmazni, de nem kell azonnal kínvallatással kezdeni, hanem a kínvallatásra csak akkor kell sort keríteni, amikor a vádlott gyanúsnak minősült, és más bizonyító eszközök ellene szólnak, úgyhogy már csak saját beismerő vallomása hiányzik.*”¹⁵⁵ A *Carolina* is abból indul ki, hogy a kínzást csak akkor szabad alkalmazni, ha a terhelt ellen olyan súlyos bizonyítékok (*indicia*) szólnak, melyek a mai büntető gyakorlatban már az elítéléshez is elegendők.¹⁵⁶ Ugyanilyen értelemben mondják ki a *Statutumok* a kínvallatás tilalmát abban az esetben, ha a terhelt ellen nem szól semmilyen bizonyíték.¹⁵⁷ A *Corpus Iuris* szabályát azonban megszorítóan értelmezi az az elv, mely szerint – a kínvallatással nyert – beismerő vallomást nem kell mindig megszerezni, ha más bizonyítékok megfelelően igazolják a bűnösséget.¹⁵⁸ Közvetve ez is bizonyítja a szász jogkeresők kínvallatással szembeni ellenérzéseit.

Megjegyzendő, hogy míg más erdélyi fórumok gyakorlatában a kínvallatást

absentes damnentur: neque enim inaudita causa quemquam damnari aequitatis ratio patitur.”) Vö. MOLNÁR, *Tanúvallomások...*, i.m., 246.

¹⁵⁴ SS. 4.1.12. (“*De his criminibus, de quibus quis semel absolutus est, ab eo qui accusavit repeti accusatio non potest.*”) - D. 48,2,7,2. (“*...et ita divus Pius Salvio Valenti rescripsit: sed hoc, utrum ab eodem an nec ab alio accusari possit, videndum est.*”) - D.48,16,4,1. (“*Post abolitionem idem crimen ab eodem in eundem instaurari non potest.*”)

¹⁵⁵ SS. 4.1.9. (“*In criminibus scrutandis quaestio adhiberi solet, sed non statim a tormentis incipiendum est, sed ad tormenta ita demum venire oportet, cum suspectus est reus et aliis argumentis convincitur ita ut sola confessio ipsius deesse videatur.*”) - D. 48,18,1,1. (“*Ad tormenta servorum ita demum venire oportet, cum suspectus est reus et aliis argumentis ita probationi admovetur, ut sola confessio servorum deesse videatur.*”) Vö. MOLNÁR, *Tanúvallomások...*, i.m., 248; SUTSCHEK, i.m., 160.

¹⁵⁶ HIPPEL, i.m., 210. CCC. 27. (“*Wo aber solcher argkwonigen theyl oder stück etlich beieinander auff jemant erfunden werden So sollen jbenen (den peinlicher frag halber zuerkennen vnd zu handeln gebürt) ermesen ob die selben obbestimpten oder dergleichen erfunden argkwonigen theyl oder stück, souil redlicher anzeygung der verdachten missethat thun mögen, als die nachuolgenden artickel, der eyn jeder alleyn, eyn redlich anzeygung macht, vnd zu peinlicher frag gnugsam ist.*”)

¹⁵⁷ SS. 4.1.10. (“*In ea causa, in qua nullis reus argumentis oneratur non facile tormenta sunt adhibenda, sed instandum, ut actor, quod intendit comprobet; atque sic reum convincat.*”) - D. 48,18,18,2. (“*In ea causa, in qua nullis reus argumentis urgebatur, tormenta non facile adhibenda sunt, sed instandum accusatori, ut id quod intendat comprobet atque convincat.*”)

¹⁵⁸ SS. 4.1.10. (“*Confessiones reorum tortura expressae pro exploratis criminibus non semper haberi oportet, si nulla alia probatio religionem cognoscentis instruat.*”) - D. 48,18,1,17. (“*Divus Severus rescripsit confessiones reorum pro exploratis facinoribus haberi non oportere, si nulla probatio religionem cognoscentis instruat.*”)

elsősorban az ítélet után alkalmazták, és célja az elítélt tetteestársainak vagy bűnségeinek kézrekerítése, illetve a halálbüntetés súlyosítása volt,¹⁵⁹ addig a szászoknál a német-római eljárási szabályok értelmében alkalmazták a *torturát*. A szász jogkönyv egyértelműen követi a *Carolina* törvényes bizonyítási elméletét.¹⁶⁰

A *Statutumok* szövegéből úgy tűnik, a szászok nem ismerték az „*endlicher Rechtstag*” eljárásjogi szakaszát.

A szászok jogkönyve – hasonlóan a korabeli felfogáshoz – nem ismeri a súlyosabb büntetőügyekben a fellebbezés lehetőségét.¹⁶¹

III. Összegzés

Összefoglalóan a *Statutumok* büntetőjogának legfontosabb jellemzőiként az alábbiakat jelölhetjük meg:

- kezdetleges rendszerezési törekvés figyelhető meg benne mind az általános szabályok, mind az egyes bűncselekményi tényállások tekintetében,
- a büntetőjogi felelősség megállapításánál a szándékra, egyes esetekben azonban még mindig az okozott (tágabb értelemben vett) kárra, mint eredményre alapoz,
- a középkortól megfigyelhető általános fejlődésnek megfelelően kriminalizálja a római jogi értelemben vett magánbűncselekmények jó részét (lopás, rablás),
- törekszik a büntetőeljárás és a magánjogi peres szabályok elválasztására,
- nagy súlyt fektet a bizonyítási eljárás szabályaira,
- az inkvizitórius eljárás uralomra jutását mutatja,
- a korszellemnek megfelelően a kínvallatást csak alapos gyanú esetén teszi lehetővé.¹⁶²

Mindezen jellemzők és a fentebbi rövid elemzések alapján megállapíthatjuk, hogy a *Statutumok* – a *Bambergensis*hez és *Carolinához* hasonlóan római és germán eredetű elvek és szabályok összeolvasztása révén – olyan „kodifikált”

¹⁵⁹ ANGYAL, DEGRÉ, *i.m.*, 23.

¹⁶⁰ HIPPEL, *i.m.*, 209.

¹⁶¹ *J.S.* 1.11.5. (“*Provocatio non dantur his, qui de causis criminalibus uti adulterio, homicidio voluntario, latrocinio vel de manifesta violentia accusati et certis argumentis et testibus convicti vel proprio ore sine tormentis sua scelera sunt confessi.*”) A római jogban is voltak bűncselekmények, melyek esetében ki volt zárva a fellebbezés lehetősége, így a pénzhamisítás egyes (például katonák általi elkövetése) eseteiben. C. 9,24,1,3. (“*Appellandi etiam privato licentia denegatur: si vero miles aut promotus in gradu huiusmodi crimen [de falsa moneta] incurrerit, super eius nomine et gradu ad competentes iudices referatur.*” [a. 321.]

¹⁶² SUTSCHEK, *i.m.*, 139.

büntetőjogot teremtettek az erdélyi szász közösség számára, mely korának európai színvonalán állt, és a “tudós jogok” nagy szerepe révén példamutató lehetett a korabeli magyarországi és erdélyi büntetőjogi gyakorlat, valamint – korát jelentősen megelőzve – a hazai büntetőjogi tudományosság számára is.

Függelék

*Az erdélyi szászok statutumai*¹⁶³

NEGYPEDIK KÖNYV

ELSŐ FEJEZET

A büntetőbíróságokról

1. A köztörvényes ügyek közül némelyek főbenjáróak, némelyek pedig nem főbenjáróak. Mert némely bűncselekmények testi fenytéssel, számkivetéssel fenyegetettek.
2. Köztörvénykezésnek ugyanis azt nevezik, amit bárkivel szemben általában a közösség érdeke kényszerít ki. Ugyanis hasznos a megjavítás érdekében a bűnösök vétkeit megbélyegezni. Ezek tehát azok, melyeket köztörvényesnek mondunk: a lex Iulia a feleségsértésről és a házasságtörésről, a lex Cornelia az orgyilkosságról és emberölésről, méregkeverésről, hamisításról stb.
3. Ha a vádlott beismerő vallomást tett – addig, míg ítéletet nem hoznak ellene – börtönbe kell vetni. Aki pedig bűncselekmény miatt egyezséget köt a sértettel, elismerni látszik azt. Hogy azonban a különböző ügyek letartoztatott vádlottjait szigorúbban ne tartsák a szükségesnél, a bírák az őrizetből előállított vádlottakat a vád szerint különböztessék, és amit a törvények előírnak, azt szabják ki rájuk.
4. A távollévőt, miként a gyanúsát sem lehet a vétekben bűnössé nyilvánítani. Ugyanis hasznosabb egy bűnös gazembert büntetlenül hagyni egy időre, mint egy ártatlant elítélni.
5. Ha egy bűntény vádlottja meghal, büntetése is megsemmisül. És az apai bűn vagy büntetés nem okozhat semmilyen hátrányt a fiúnak. Mert ki-ki a bűne elkövetéséért büntetést szenved, de más vétkéért a jogutódot nem büntetik.

---

¹⁶³ A szerző fordítása.

6. Az, aki a bűntény vádlottját – akiért kezeskedett –, nem állítja elő, pénzbüntetéssel sújtják. Ha pedig rosszhiszeműen nem állítaná elő, soron kívül marasztalják el.

7. Tisztáznia kell magát annak, aki vád alatt áll, és mielőtt kimenteni nem tudta magát, nem vádolhat mást. A rendeletekben ugyanis arra is ügyelnek, hogy a vádlottat az ártatlansága alapján tisztázzák és ne az általa felhozott ellenvád miatt.

8. Aki bűntény megtörténtét állítja, járuljon a bíróság elé, jelölje meg a vádlott nevét, s büntetlenül ne változtassa ezt meg a bíróság félrevezetésére irányuló merészséggel, mert a rágalmazót a vádbeli várható büntetéssel azonos súlyú elégtétel adására kényszerítik. Aki nem bizonyítaná, amit állított – a kánonok szerint – azonos büntetéssel sújtandó.

9. A bűnügyek felderítésénél vallatást szoktak alkalmazni, de nem kell azonnal kínvallatással kezdeni, hanem a kínvallatásra csak akkor kell sort keríteni, amikor a vádlott gyanúsnak minősült, és más bizonyító eszközök ellene szólnak, úgyhogy már csak saját beismerő vallomása hiányzik. Egy büntett több vádlottját úgy hallgatják ki, hogy előbb azon kezdik, aki félénkebbnek, vagy fiatalabbnak tűnik.

10. Azokban az ügyekben, melyekben a vádlott ellen semmilyen bizonyíték nem szól, nem alkalmazható kínvallatás, hanem követelni kell, hogy a vádló bizonyítsa azt, amit állít, és így a vádlottra rábizonyítsa a bűnt. A bűnügyek felderítése érdekében nem szükséges mindig megszerezni a vádlottak tortúrával kicsikart beismerő vallomását, csak ha a vizsgálók meggyőzésére semmilyen más bizonyíték nem lenne megfelelő.

11. A bűncselekmények tekintetében a szándékot és nem az eredményt vizsgálják. Nem vét saját cselekményével az, akinek nem volt ezzel kapcsolatos vétkes szándéka, és viszont: nem számít a bűnös szándék, ha azt cselekmény nem követte.

12. Azok miatt a bűncselekmények miatt, amelyeket egyszer már tárgyaltak, a korábbi vádló nem ismételheti meg a vádat.

13. Akik magzatelhajtásra vagy szerelemkeltésre bájtalt adnak át, mégha ezt nem is rossz szándékkal teszik, mégis vagyonuk egy részének elvesztésével és

számkivetéssel bűnhődnek, mert rossz példát mutattak. Ha azonban ebből kifolyólag egy asszony vagy férfi meghalt, főbenjáró büntetéssel sújtják őket.

MÁSODIK FEJEZET

A lopásról és a rablásról

1. A lopás más dolganak a tulajdonos akarata elleni és tudtán kívüli csalárd elvétele és birtokbavétele, haszon szerzése céljából. A lopási kereset azt illeti meg, akinek érdekét a dolog sértette, mégha nem is ő a tulajdonos. A lopás miatti megtérítési kereset azonban csak a tulajdonost vagy annak örökösét illeti meg. Megtérítésre csak az elkövetőt vagy annak örökösét kötelezik.

2. Mivel a lopási kereset bűnüldözésre szolgál, a térítési és a tulajdoni igény pedig a dolog visszaszerzésére, nyilvánvaló, hogy a dolog visszaadása esetén mindazonáltal a lopási keresetet érvényesíteni lehet, a térítés iránti azonban megszűnik. Ellenkező esetben a büntetés kiszabása után a térítési igényt érvényesíteni lehet.

3. Mivel a büntetőkeresetek nem terhelik az örökösöket és más utódokat, emiatt lopási keresettel sem perelhetők. Az elvitt okmányok iránt, tényállás alapján keresetet lehet azok birtokosai ellen indítani.

4. Nem csak az felel lopási kereset alapján, aki a lopást elkövette, hanem az is, akinek segítségével vagy terve alapján a lopást végrehajtották. Lopás pedig nem jön létre elvétel nélkül, ennélfogva a segítséget nyújtó és a tanácsot adó csak akkor felel, amikor az elvétel bekövetkezett.

5. Aki a talált idegen dolgot haszonszerzési szándékkal magához veszi, lopásba keveredik, akár tudta, hogy kié az a dolog, akár nem tudta, ha a találást a hatóságnak be nem vallja. Ha valamit haszonszerzési szándékkal megszerzett, még ha elhatározását meg is változtatva visszaadja azt a tulajdonosnak, lopást követett el. Ugyanis az ilyen vétséget megbánó is vétkes marad, kivéve, ha a tényállást a bíróság előtt bejelenti. Nem kerülheti el a büntetést az sem aki rabolt azzal, hogy az ítélet előtt visszaadja a dolgot, amit elrabolt. Hasonlóképp az sem, aki rossz szándékkal sikkasztott, ha tettét a bíróság előtt bevallja.

6. Ha az adós saját dolgát – amit zálog címén a hitelezőnek adott – visszaveszi, lopást követ el. Továbbá ha a lefoglalt marha tulajdonosa azt a foglalási őrizet-

ből alattomosan elrabolja, lopási kereset alapján fog felelni. Továbbá aki tudva másnak a dolgát eladta, vagy más címen átruházta, lopást követ el. Aki azonban más dolgát a magáénak gondolva idegenitené el, nem követ el lopást. Ugyanis lopási szándék nélkül nem valósul meg a lopás.

7. A befogadó és az orgazda ugyanúgy vétkeznek, mint a tolvajok és a támadók, és ezért maguk is a vádlottakkal azonos büntetés alá esnek. Hasonló helyzet áll elő, ha némelyek megfoghatták volna a gonosztevőket és tolvajokat, de pénzt vagy a lopott dolgok egy részét elfogadva elengedték őket. De ha a befogadó a gonosztevőnek vérszerinti, vagy sógorságon alapuló hozzátartozója és annak bűnéről tudomása volt, a bíró az ügyet kivizsgálva a büntetést mérsékelni fogja.

8. Az ellopott és másnak eladott dolgot a tulajdonos visszaveheti; a dolog vevője az ellenértéket sem kérheti vissza. Ugyanis a lopott dolgot egyenesen a tulajdonosának kell visszaadni.

9. Ha egy Királyföldön lakó, akinél egy ellopott dolgot ismertek fel vagy találtak meg, azt állítja, hogy ő azt a dolgot vétel címén tartja birtokában, tartozik szavatóságát a bíróság elé idézni. Ha azonban az eladó más jogszolgáltatás alá tartozik, elég, ha ott idézi meg őt.

10. Általános királyi rendelet alapján azt, aki lopást követett el, ha az rábizonyosodott, felakasztják. Azt, aki kegytárgyakat lop egy szent helyről, tűzbe vetik. Ha magánszemélynek a szenthelyen letétbe helyezett dolgát lopták el, lopási kereset, nem pedig szentségtörés miatti, indítható.

11. Ha valaki az éjszakai tolvajt megöli, akkor büntetlen marad, ha saját veszélye nélkül nem kímélhette. A nappal rajtakapott tolvajt a tizenkéttáblás törvények csak akkor engedik megölni, ha fegyverrel, vagyis husáanggal, vassal, kővel védelmezné magát.

12. Azokkal szemben, akik a szolgájuk által lopott dolgot, erről tudva átveszik, nem csupán a visszaszolgáltatás miatti, hanem a büntető, lopási keresettel is perelni lehet.

HARMADIK FEJEZET

A gyilkosságokról

1. A királyi törvény és a bevett szokásjog a hírhedett gyilkosokat bosszúálló karddal üldözi.
2. Felmenthető az, aki embert öl, de ezt nem gyilkos szándékkal követte el, és gyilkosságért büntetendő az, aki nem ölt embert, de úgy megsebesíti, hogy belehal, amint ezt az isteni császárok elrendelték. Mert a vétkes gaztettet a szándék és az akarat alapján kell elbírálni.
3. Aki emberölés céljából mérget készített, birtokolt, átadott, az az orgyilkosokról szóló Cornelius-féle törvény büntetése alá esik.
4. Ha az egyik irányított és a másik követte el az emberölést, az, aki irányított olybá veendő, mintha maga okozta volna a halált és tényállás alapján esik eljárás alá. Ugyanis nincs különbség, hogy valaki gyilkol-e vagy a halált okozza.
5. Ha valaki megöl egy rátörő gyilkost vagy útonálló zsványt, biztonságban lesz. Mert a természetes észjárás alapján megengedett, hogy védekezzen a veszélyben, és minden törvény és minden jog megengedi az erőszak erőszakkal való visszaverését, ha azt csak saját védelmére, nem megtorlásul, és a szükséges védelem érdekében mérséklettel teszi. Ugyanis más a védekezés és más a bosszú. A védekezés ugyanis folyamatosan azonnal történik, a megtorlás azonban csak bizonyos idő után követi a támadást.
6. Ha dulakodás közben az egyik megsebezett életét veszti, a küzdők minden egyes sebzését mérlegelni kell. Ha nem bizonyos, hogy melyikük sújtott először, az vizsgálendő, hogy a kettő közül melyik ingerelt a küzdelemre és a sebesítésre. Ha több gyilkos közül az egyiket beperlik, a többiek nem szabadulnak. Mert amivel az egyik bűnhődik, a másikat nem szabadítja, minthogy büntetésről van szó.
7. Ha valaki nem kap halálos sebet, de hanyagsága miatt nem kerítvén orvosokat, vagy nem engedelmeskedvén az orvos utasításainak, vagy saját magát nem kezelvén meghal – a sebesülést okozó emberölés büntette miatt nem büntethető.

8. Ha valakit tömegmegmozdulásban öltek meg és a gyilkosság elkövetője nem ismert, akkor mindenkit, aki fegyverfogásra vetemedett, az emberölés büntetésével sújtanak. De ha bizonyos, hogy kinek az ütése okozta a halált, gyilkosként csak őt, a többieket pedig, mint megsebesítőket büntetik.

NEGYEDIK FEJEZET

A vérdíj megfizetéséről

1. Nem mindig büntetik gyilkosként azt, aki embert ölt, hanem néha meghatározott okok miatt az elhunyt vérdíjának a megfizetésére kötelezik azt, aki a halált okozta. Ezért rendelték azt, hogy az illetén megölt vérdíját negyven forintra váltsák meg. Aki főbenjáró bűnben marasztaltatott és nem hajtják a büntetést végre rajta, negyven forinton túli összegre nem bírságható.

2. Az élő vérdíját húsz forintra becsülik. Ha valaki másnak a karját vagy kezét levágta vagy megsebesítéssel bénává tette, a sértettnek húsz forintot adjon. A levágott hüvelykujjért vagy megsebzés folytán való megbénításért tíz forintot számítanak fel, és bármelyik további elvesztett ujjért és fogért öt forintra büntetnek. A szemért húsz, a fülért tíz, a nyelvért húsz, a bordáért hasonlóképp húsz forintra büntetnek. A seb forradásért azonban semmit se számítanak fel, mert a szabad test semmilyen értékelést nem tűr.

ÖTÖDIK FEJEZET

A szóbeli sértésekről

1. Általában bűn az, hogy némelyek arcátlanságból akár jelenlevő, akár a távollévő felebarátjuk érzületét, jóhírnevét gyalázatos szavakkal vagy becsületsértő írással meghurcolják. S ezekkel szemben sértés miatti kereset áll rendelkezésre. Ezért van elrendelve, hogy a tisztességest hírbehozók azon a helyen tegyék jóvá a sérelmet, ahol azt gyalázkodásukkal bemocskolták, és ezenkívül a bírák a szóbeli sértés miatt a sértett személynek közmegebecsültségére és a sértés helyére való tekintettel büntessék meg őket. A sértések ugyanis az elkövetés módja, a sértett személy, az időpont és a hely alapján ítéltetők meg súlyosság szerint.

2. Ami a harag tüzevel nyer kijelentést vagy attól indítatva történik, hacsak nem tűnik ki, hogy abban megátalkodnak, nem minősül elítélendő elhatározás-

nak. Ha tehát a sértő valaki hírnevét rontja, és azt állítja, hogy ő a kijelentetteket tanúkkal is tudja bizonyítani, de aztán ezt elégségesen nem teszi, az nem csak a sértés miatt kell, hogy elégtételt nyújtson, hanem az ügy kivizsgálása alapján bírói döntéssel bizonyos nyelvváltságból is marasztalandó, s ennek a bírságnak kétharmadát a bírák, egy harmadát a sértett részére fogja átengedni.

3. A sértés miatti kereset egyezséggel törölhető: mert a bűnbánónak megbocsátott sérelmet később nem lehet feleleveníteni.

4. Amennyiben a felek kölcsönösen illették egymást sértéssel, egyikük sem követelhet a sérelem alapján. Az egyenlő kölcsönös cselekmények ugyanis kiegyenlítik egymást, kivéve, ha egyikük már perbe volt víve: akkor ugyanis a bíró mindkét felet érdeme szerint fogja bírságotolni. A sérelem miatti ügyben elmarasztalt vádlott a szenátusi bíróságon felül nem fellebbezhet.

5. Aki mást akár otthonából, akár máshonnét párbajra hív ki, az erőszak elkövetése miatt marasztalandó, és húsz forintra bírságotolandó. A kihívott viszont tartózkodni köteles attól, hogy a vele szemben elkövetett sérelmet peresítse, s nem jogosult a másik jóhírnevét sem rontani.

HATODIK FEJEZET

A csalókról és azokról, akik becstelenségbe estek

1. Csalás miatt büntetik azokat, akik hamis tanúkat, vagy hamis bizonyítékokat szereznek hamis per indításához, továbbá akik hamis tanúzásért pénzt fogadnak el, erre megegyeznek, vagy kötelezettséget vállalnak, akik csalásra társulnak, és akik pénzt fogadnak el azért, hogy az igazságot elhallgassák.

2. Aki élő személy végrendeletét rosszhiszeműen módosítja, vagy a maga érdekében abba valamit beleír, vagy beleírat, továbbá aki a jogszerű végrendeletet eltünteti, erőszakkal megszerzi, elrejt, tönkreteszi vagy átírja, továbbá aki rosszhiszeműen készít végrendeletet vagy valamilyen okmányt, az ilyet aláírásával hitelesíti, vagy mások által ilyet készített, továbbá aki másnak a kötelezvényét vagy leltárát megrontja vagy megváltoztatja, ugyancsak aki saját kézírásos nyilatkozata, vagy pecsétje alatti kötelezvénye tartalmával ellenkezően tanúskodik, vagy aki hamis pecsétet készít: ha e csalások valamelyike rábizonyosodik, száműzendő és örökké becstelen lesz.

3. Akire súlyos ügyben bizonyították rá a csalást, az főbenjáró büntetéssel büntetendő.

4. Aki ugyanazt a dolgot különböző szerződésekkel két külön félnek adja el, csalást követ el és becsstelenségbe esik. Aki adásvételnél rosszhiszeműen alkalmaz hibás mérleget vagy mértéket, dolgai elvesztésével bűnhődik, de ez a vagyoni büntetés a megbírságotról nem hártja el a becsstelenséget.

5. A hamispénz-verők, a nekik segédkezők, és akik működésükhöz arról tudva helyiséget biztosítanak, tűzhalállal büntetendők. Aki az aranyba hitványabb anyagot kever, az ezüst érméket beolvasztja, aki ólom vagy ón pénzt rosszhiszeműen forgalomba hoz, csalás büntetében marasztalendő. Akik arany pénzeket megcsonkítanak, átrajzolnak, vagy átalakítanak, a legsúlyosabb büntetéssel büntetendők.

HETEDIK FEJEZET

A házasságtörőkről

1. A házasságtörés büntetést hazai szokás szerint pallossal büntetik, a házasságtörő nőt zsákba varrva vízbe fojtják.

2. A házasságtörés büntetésével sújtandó mások házasságának megrontója, akár szabad személy legyen, akár nem. A szabad személlyel viszonyt folytató férfi is házasságtörés miatt büntetendő.

3. A házas felek kerítői és a házasságközvetítők, még ha cselekedetük eredménye nem is bizonyítható, e veszélyes csábítás szándéka miatt is rendkívüli eljárásban megbüntetendők.

4. Aki feleségét, leányát vagy más nőszemélyt pénz vagy anyagi előny fejében kéjelgésre veszi rá, házát ilyen célból rendelkezésre bocsátja, vagy ahhoz tanács-csal vagy cselekedettel segítséget nyújt, házasságtörőként büntetendő.

5. Kerítésben vétkezik az, aki a házasságtörésen rajtakapott feleségét házastársként megtartja, de az nem, aki a gyanúsítottal együtt marad. Amíg a férj a feleséggel házasságban él, általános vélemény szerint nem vádolhatja meg őt házasságtöréssel.

6. Akit azzal vádolnak meg, hogy más feleségét, egy tisztos özvegyet vagy hajadon szüzet erőszakkal elragadott, főbenjáró büntetés alá esik azokkal együtt, akik e bűncselekmény megvalósításában neki segédkeztek. Aki egyébként az erőszakot elszenvedte ezen a címen házasságtörés vagy paráznaság miatt nem ítéltető el. A paráznaságnak elegendő bizonyítéka, ha azt a szabadban egy tanú, a városban pedig ha kettő bizonyítja.

7. A házasságtörési ügyekben eljáró bírónak egyebek között arra is figyelemmel kell lennie, hogy az egyébként erényesen élő feleségnek arra a férj nem saját példájával adott-e indítást: méltánytalan lenne ugyanis, hogy a férj szemérmességét követeljen feleségétől, noha ő azt nem gyakorolja.

8. A házasságtörési bűnperekben mind a férj, mind a feleség családja meghallgatható tanúként (amennyiben az állítólagos házasságtörés elkövetésének időpontjában otthon tartózkodtak.)

9. Ha egy megbecstelenített szűz egy szabad embert azzal vádol, hogy házassági ígérettel vette rá a közösülésre, de ezt sem bizonyítani, sem valószínűsíteni nem tudja, a vádlottat eskü nélkül fel kell menteni, a vádlót pedig hat forintra bírságot, melyből három a bíróságot, három a szegények pénztárát illesse. Ha a nő másodszor vagy többször paráználkodott, megvesszőztetve számkivetésbe kell küldeni, azt pedig aki viszonyt folytatott vele, hat forintra bírságot, melyből hármat a bíróság, hármat pedig a szegények pénztára kap.

10. Ha egy ifjú rábizonyítja, hogy olyan hajadonnal közösült, akit addig tisztességes életűnek tartottak, azonban nem bizonyított, hogy házassági ígéretet tett neki, noha a körülményekből gyanítható, és a hajadon teherben van, vegye őt feleségül vagy fizessen huszonnégy forint bírságot. Ebből tizenkettő szolgálja a gyermek nevelését, a másik tizenkettőt egyenlő részekben osszák meg a bíróság és a szegények pénztára között. A terhes nő a maga részéről saját botlásáért fizessen a bíróságnak három forintot, és a férfi a be nem bizonyított házassági ígéret alól saját fejére szóló esküvel tisztázhatja magát. Ha azonban bizonyítást nyer, hogy házassági ígérettel vette rá e kapcsolatra, vagy köteles őt feleségül venni, vagy fejét veszítse, hacsak bírói jóváhagyással meg nem tudnak egyezni.

11. Ha a börtönben lévő terhes nő bírói kérdésre úgy vallja, hogy magzatának apja másvalakinek a férje, kötelezzék ennek bizonyítására: ha nem tudja bizonyítani és megfelelő gyanút sem tud a férfival szemben kelteni, a férfit eskü nélkül fel kell menteni. Ő viszont a gyanúsítást nyilvánosan vonja vissza és a

bíróságnak fizesse meg a nyelvváltságot. Ha a férfival szemben a bizonyítás során komoly gyanú támad úgy csak a saját és a felesége esküje alapján lehet felmenteni: a férfi arra esküdjék meg, hogy teljesen ártatlan a gyanúba hozott bűncselekményben, az asszony pedig arra, hogy férjéről hasonlót soha fel sem tettelezett. Ez esetben a bűnös nőt nyilvánosan meg kell vesszőzni és száműzni.

12. Ha terhes nő valakinek férjét magzatával hírbe hozza és utóbb ennek az ügynek tárgyalása során erre bizonyítást ajánl és be is tudja bizonyítani, a vétkes férfi pallos alatt bűnhődjék. Ha csak gyanúba tudja hozni, a férfi fentiek szerint a maga és felesége esküjével szabadulhat. A bűnös asszonnak ez esetben kitépik a nyelvét és örökre száműzik, mert nem csak a férfi jóhíre ellen vétett, hanem életének veszedelmét is előidézte. Ha azonban ez egy addig tisztas életű személynek az első botlása volt, vonja vissza nyilvánosan a vádját és fizesse ki a nyelvváltságot büntetésül, testének azonban kegyelmezzenek.

13. Ha a házastársak egyike emberi esendőségből megbotolva házasságtörésen kapatott, vagy azt megfelelően rábizonyították, a hatóság méltányosságból az első botlás miatt megkegyelmezhet a fejének a főváltság bírságát behajtva, feltevé, hogy a másik házastárs és a közvádó felháborodva nem követelik a büntetést.

NYOLCADIK FEJEZET

Az elítéltek vagyonáról

1. Annak vagyonát, akin az ítéletet végrehajtották, a bíró nem érinti, hanem az jogutódjaira száll, akár lemenők, akár felmenők, akár oldalágiak. Nem a birtok vétkezik ugyanis, hanem a birtokosa. Ugyancsak az örökösöket illeti azoknak a vagyonra is, akikre főbenjáró bűnöket bizonyítottak rá, kivéve azon vagyont, amit ezek bűncselekménnyel szereztek, azt ugyanis tartoznak visszaszolgáltatni.

2. A felségsértés miatt elítéltek életükkel vagyonukat is elveszítik.

3. A vád alá helyezett vagy tettenért vádlottat, ha a büntetéstől való félelem miatt maguk okozzák halálukat, vagyonuk kétharmadát nem örökösöikre hagyják, hanem a bíróságra. Aki pedig életuntságból, vagy fájdalmaikat nem bírva elviselni valamilyen módon a maga kezével vet véget életének, vagyonra kétkilencedét hagyja a bíróságra.

4. Aki főbenjáró bünt elkövetve menekülésre szánja el magát, annak vagyonából a főválság bíróságát a bíróság behajtja, de ez az utódok kötelestészet nem érintheti. Ha megkapja a fejedelem kegyelmét, úgy élete és javai sértetlenek maradnak, de a bírának járó főválságot köteles kifizetni bírságként.

COLLECTIO
IVRIDICA
VNIVERSITATIS
DEBRECENIENSIS
V.

Szerkeszti

*Görgényi Ilona, Horváth M. Tamás,
Szabó Béla, Várnay Ernő*